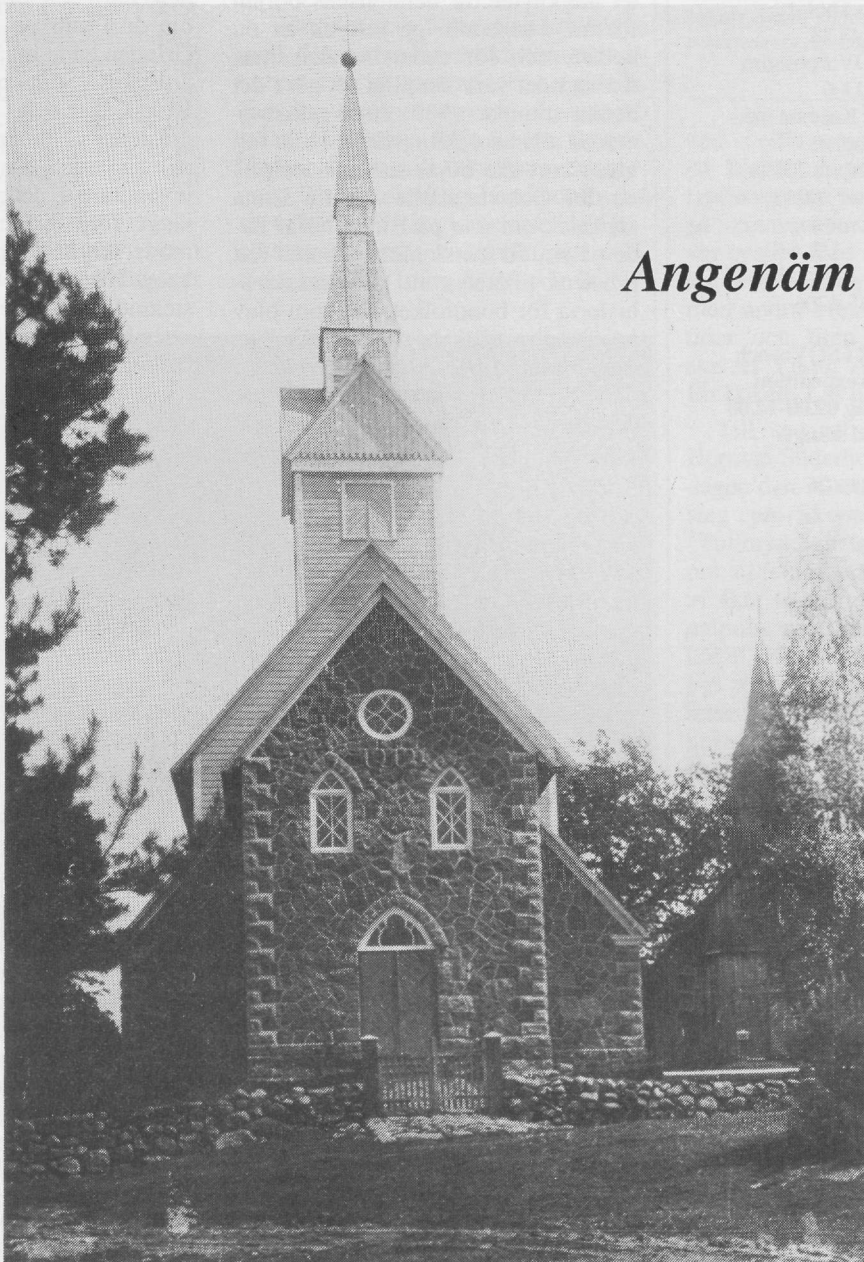

KUSTBON

FÖRBINDELSELÄNK
FÖR ESTLANDS
SVENSKAR

NR 2 ÅRGÅNG 49
JUNI 1992

Angenäm sommar!

*"Nog hade Sveriges gamla förnäma kyrkobyggnadskonst kunnat
representeras på ett något fullödigare sätt, men den fyller sitt ändamål..."*
Runö nya kyrka. Foto från 1930-talet.

Förbindelselänk för Estlands svenskar
Utgiven av kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS
VÄNNER
Ansvarig utgivare:
Sven Salin

Redaktör:
Thomas Lorentz

Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned
11342 Stockholm
Tel. 32 48 78

Kustbons & SOV:s postgiro
35 13 11-6

1992 utkommer Kustbon med
fyra nummer

Prenumerationspris 200 kr

Dödsannonser 200 kr

Övrig annonsering:

1/1 1100:- 1/2 640:-

1/4 385:- 1/8 220:-

ISSN 0345-6706

**ÖPPETTIDER i SOV:s och
KUSTBONS expedition
måndag - torsdag 09.00-14.00
(juli månad stängt)**

PRODUKTION:

ROOS PRODUKTION AB 1992

INNEHÅLL

Sent av Viktor Aman	2
Viktor Aman, historiker... av Agneta Klitter	3
Runö stenkyrka av Thomas Lorentz	4
Kungaparet i Estlands svensksbygder av Sven Salin	6
Ett apropå m.a. av kungliga besöket av Elmar Nyman	7
En okänd svensk kyrka av Kullo Remme	9
"Odensholms epope" av Maida Limbak	10
Minnen från tjänstgöringen... av Manfred Hamberg	13
Jörgen Hedman, årets kulturstipendiat av Elmar Nyman	16
Info om Rågö-kapellen	16
Resa över kända vatten av Herbert Stahl	17
En namnfråga av Svante Jakobsson	18
Noat somarminne från Bersbe av Maria Gunneström	19
Notiser, annonser	
12, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25	
Dödsannonser	26
Bemärkelsedagar	27

SENT

*/Låt oss ännu en stund hålla kvar den
stämning läsningen av Viktor Amans bok
försatt oss i. Låt oss ta del av hans
kärleksförklaring till den gamla hembygden
sådan han minns den i det allra sista
kapitlet av boken. Red./*

Det har blivit 1939 och vi ska sluta här. Vid en lång och splittrad framställning är det vanligt, att man i slutet återknyter till berättelsens början för att därigenom ge intryck av en helhet, och för estlandssvenskarnas del kan det vara lämpligt att göra det denna sommar 1939, då svenskbygdernas alla utvecklingslinjer i alla fall inom kort ska böjas samman och nå ett slut. Och var skulle vi börja denna återblick om inte på Birkas? Här hade på sin tid missionären Thorén fått prostens tillåtelse att läsa missionshistoria för bondfolket, det som blev upprinnelse till hela väckelserörelsen i landet; här hade estlandssvenskarna omsider fått ett centrum, och här hade sedan dess rummen år efter år fyllts av ungdomar från de spridda bygderna.

Nu i augusti är det tyst i rummen i väntan på en ny hösttermin. Där står huvudbyggnaden bland höga, lumliga träd, men mot söder och väster ser man ut över åkerfält och bortom fälten lövängar. Under vackra försommardagar hade trastsången från skogen flutit ut över dessa fält och besvarats från parkens höga grönska. Nu i augusti står solen över samma sädesfält, men det är sensommarens klarnande stämning över nejden. Från ängarna hörs kornas skallor ända hit.

Dessa lövängar, det vackraste som Nuckö någonsin haft! Ännu finns det kvar ett sammanhängande bälte av dem längs den gamla Högåsen. Vilken blomsterprakt fanns här inte under försommaren och vilken fågelsång! Efter midsommar genljöd skogen av brynstenars klang mot liar, och nu i augusti av koskällors klämtningar i olika tonarter. – Detta är brukningshistoria alltjämt i full tillämpning. Det finns inte en fotsbredd gräsmark här, som inte lien gått fram över och boskapsmulen sedan avbetat, då liestommen, återväxten, blivit tillräckligt lång – och buskarna här borde nästan känna igen den hand som ansat dem vår och höst.

Där landsvägen kommer ut från ängarna, hade före sekelskiftet stått en grind, och stället kallas alltjämt Skälstainsgrinde. (Just där intill vä-

gen ligger en stor sten och under stenen skulle ligga en soldat med gevär och en hund begravna. Det visste bygdens barn och kände sig illa till mods, om de i mörker skulle gå där förbi.) Grinden hade ingått i den långa stengårdsgård, som bildade skäl mellan Birkas åker och Österby ängar. Dessa gråstenar – ihopplockade från åkern och ängarna – var i sig ett slags tidiga invandrare i detta kalkstensland, fast långt före människornas tid; deras modersklyftor ligger i skandinaviska berg. Nu är de vänligt rundade, och stemmuren är överväxt med björnbär. – De blådagliga är godast men inte så hållbara.

Vi följer landsvägen norrut åt kyrkan till. Den vägen hade EFS:s två missionärer gått, då de 21 augusti 1873 för första gången beträdde Nuckö. Vilh. Lundström hade gått denna väg; Svea rikets ärkebiskopar, dess kronprins, Estlands president hade färdats längs den. Rickulborna tog den vägen till Österby brygga och staden, nucköborna hade kört den på arbetsdagar och gått den på söndagar med skorna i hand för att spara på fotplagget. Numera gick de oftare till bönehus än till kyrkan, men ett ärende dit hade de dock kvar, och då följdes de av psalmsång under vägen.

Vi var framme vid kyrkan. Här öppnar sig Nucköhalvöns landskap mot angränsande bygder. Framför oss sluttar marken neråt mot det vida Fälte, och bortom detta vidtar fastlandsdelen av Nuckö socken. Själva Fälte är gammal havsbotten. En gång kunde man nog från den nutida kyrkbacken skåda ut över en vid men grund fjärd. Harga såg man då därute som en ö mellan detta inre vatten och Östersjön, och åt andra hållet skymtade Sutleps backar som fastlandsstrand i öster. Ännu finns ett stråk av de gamla vattnen kvar; vipor och sjöfåglar betraktar alltjämt slätten som sitt revir och låter sina urtidsläten ljuda över den.

Mot nordväst sträcker Nucköhalvön ut den breda, skogklädda ud-den Tällnäs med så djupt vatten utanför att runöborna där kunde jaga gräsäl. Väster om denna udde går Paschlep Viken in mot söder och möter Hög-

Viktor Aman –

historiker, författare, lärare mm

Söndagen den 8 mars kunde alla, som ville, höra Viktor Aman själv berätta om del 4 av "En bok om Estlands svenskar" i Medborgarhuset i Stockholm.

Ett 80-tal personer hade nåtts av budskapet om sammankomsten, hört sammat det och infunnit sig i Lilla hörsalen. Det blev en ganska stor "skolklass" som andäktigt lyssnade till förre adjunkten fil mag Viktor Aman. Vi fick en lättam och humoristisk resumé av hur boken kommit till och vad den handlar om. Hur han allt eftersom tiden gick och andra medförfattare gick ur tiden fick ta på sig uppdraget att skriva del 4 av "En bok om Estlands svenskar".

På samma anstråklösa sätt som i "Författarens förord" i boken hänvisar

han till människors beredvillighet att hjälpa till. Med stor noggrannhet, kunnighet och varsamhet har han tagit sig an uppgiften. Han har läst och kontrollerat, prövat och omprövat gamla sanningar såväl som nya. Ett oerhört omfattande material har bearbetats och vi kunde ana att utan denne kunnige historielärares kloka omdöme mycket hade kunnat bli fel.

Viktor Aman förmedlar kontakten med den estlandssvenska kulturtraditionen utan att romantisera det gamla. Han har trampat upp en stig och nu måste vi försöka följa i hans fotspår. Nu har vi, särskilt den nya generationen, fått en skriftlig handledning så att vi kan öka våra kunskaper om estlandssvenskarnas kulturella och politiska historia. Inom SOV och SÖNG

Viktor Aman signerar sin bok under överinseende av Agneta Klitter.

kan vi odla gemenskapen utan att släppa kravet på individens frihet. "Estlandssvenskar är en sentida beteckning på människorna i ett antal små bygder, var och en med sina särdrag, sin egen kulturutveckling, sparsamt umgänge med andra svenskorter under gångna tider och liten inbördes påverkan", skriver Viktor Aman i förordet. Tack för boken! Läs den och vidga vyerna!

Till sist ett citat ur min morfar Herman Söderholms dagbok från söndagen den 30 maj 1943, när han landsteg på Skeppsbron i Stockholm: "Tullmyndigheterna brydde sig inte om att leta i våra smutsiga väskor och vi åkte utan vidare i bilar till kriminalpolisen. Efter ett kort förhör om namn, födelseort osv fick vi ett tillfälligt nödfallsvisum för fem dagars vistelse i Stockholm jämte ransoneringskort för lika lång tid. Från polisstationen åkte vi till Sabbatsberg där en del bekanta landsmän hälsade oss välkomna, bl a **Viktor Aman**. Det visade sig att han var föreståndare för en hel förläggning estlandssvenskar."

Agneta Klitter

Styrelsemedlem i Svenska Odlingens Nya Generation

Den samlade skaran i Medborgarhuset.

åsen, som här sluttar ned mot Östersjön. Längre åt väster ligger Ramsholmen vid inloppet till Ose sund och bortöver sundet syns Ormsö.

Här har de centrala svenskbygderna en gång mötts vattenledes. Ortsnamnen är gamla, de tillhör ett äldre språk än de dialekter som nu talas, och vi undrar, om vi inte här blickar ut mot den estlandssvenska bebyggelsens första upprinnelse.

Århundradena har gått fram över de små svenskbygderna, men historien har för det mesta gått dem förbi. De har levat sitt liv för sig och bara funnits kvar som ett trots mot historiens krafter. Hotet om utplåning har

för dem ständigt legat som en ödets dova borduna bakom tidens skeenden. Hördes denna ton inte denna sommar 1939 återigen starkare, då världens store höll folken i bävan? – Men bondfolket gick som vanligt i sina sysslor och försökte göra det bästa av jordmån och väder. Sommaren hade varit torr; den hade bjudit på mycket solsken, uttorkade brunnar och billiga äpplen, men potatisen kommer att bli dyr. För tre veckor sen hade ungdomen sina allmänna idrottsdagar på Ormsö, och rickulborna vann denna gång. För en vecka sedan besökte landets statsminister ön. Solen sken, ministern talade, kören sjöng.

Sommarsöndagen lider mot kväll. Luften svalnar och i svackorna bildas dimma. I lövängarna hörs koskällorna tydligare nu, då boskapen samlas vid leden i väntan på att få komma hem till byarna och kvällsmjölknigen. Snart skall människorna i svenskfolkets sextio byar och alla deras granar ta av sig söndagskläderna och gå till vila, för det är arbetsdag i morgon. Men ungdomen har svårt att somna en kväll som denna.

I öster stiger mörknaden allt högre, men i väster ligger ljuset kvar över havets öppna vidd, och i vikar och mellan vassruggar låter det vattnet blänka i obeskrivliga färger.

RUNÖ STENKYRKA

Förekomsten av två intill varandra liggande kyrkor på Runö har gett den nuvarande befolkningen där och på Ösel anledning att använda ovannämnda benämning. Under vår tid fick stenkyrkan alltid heta nya kyrkan.

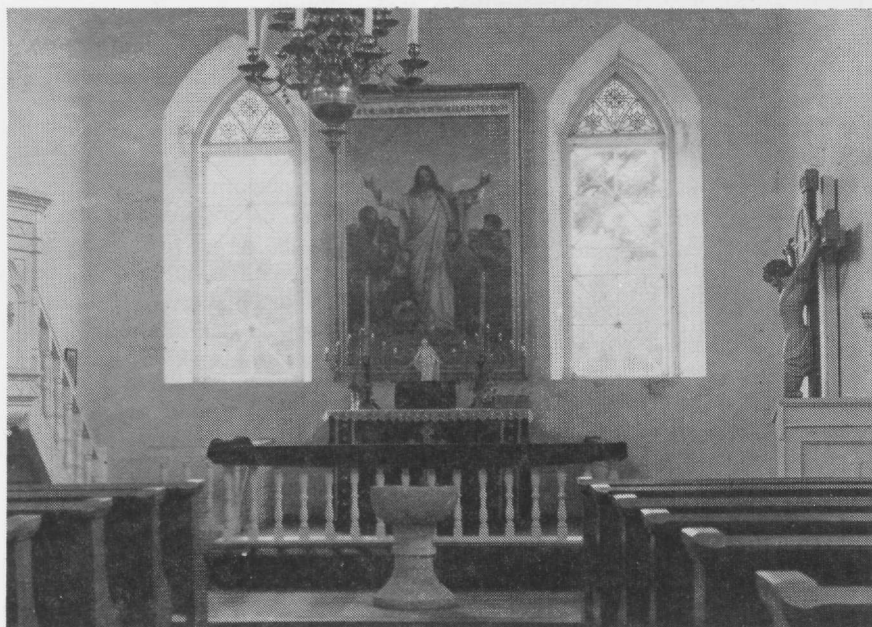
Dessa rader är tillkomna med anledning av att det i sommar är 80 år sedan kyrkan invigdes, vilket skedde den 20 juli eller, enligt gamla stilen, den 2 augusti 1912.

Den rikssvenske prästen August Zetterqvist var kyrkoherde på Runö åren 1907–1915. Under hans tid byggdes Runö S:a Magdalena församlings nya kyrka. En del planeringsarbete och anskaffande av material hade påbörjats redan under företrädarens, den finlandssvenske prästen Oskar Ferdinand Sevelius' tid (1897–1902). Runöprästen Gunnar Schantz, (1923–1930), skriver i sin bok "Runö – minnen som agronom och präst" följande: "Zetterqvists förslag att placera den nya kyrkan långt ifrån den gamla, nämligen söder om byn utanför prästgården, röstades ner av bönderna. De ville inte bygga kyrkan på annan plats än den, där deras förfäder firat sina gudstjänster. När det fördes på tal vad som skulle ske med den gamla kyrkan tyckte man, att om detta rum, som alltid varit så heligt att ingen steg in utan att falla på knä, nu inte längre skulle vara gudstjänstrum, vore det bättre att kyrkan

revs i stället för att se människor springa där fram och tillbaka som på ett museum."

En i Riga utförd kostnadsberäkning slutade på 15.000 rubel, varav församlingen hade samlat in 1.500 rubel. Sedan man fått in ytterligare 1.100 rubel lades hörnstenarna på plats år 1910. Återkommen från en semester i Rom fann Zetterqvist, att endast grundmurarna var färdiga och kyrkokassan helt tömd. Så gick tiden. Våren därpå hölls den 1 maj en gudstjänst på själva byggplatsen. Zetterqvist skriver: "Det var en vacker kväll. Flickorna i sina vackra hembyggsdräkter stod just på den plats där kyrkans golv skulle komma att placeras. Övriga församlingsmedlemmar hade tagit plats på grundmuren. Så föll vi alla på knä och ropade till Gud vår Fader om hjälp. Snart därefter kom ett telegram med uppgiften, att den kände donatorn Johan Oskar Ekmans änka och barn skänkt 5.699 rubel. Från

Altaret med altartavlan "Christus Consolator".
Krucifixet t.h. är en senare gåva från Sverige. Foto från 1930-talet.

konsistoriets hjälpkassa i Ryssland kom 3.000 och fru Constance Ullner i Helsingfors hade samlat in lika mycket. Hela byggkostnaden blev 16.000 rubel. Kyrkan stod klar för invigning den 20 juli 1912."

Det hade också funnits motståndare till kyrkobygget, som hävdade, att den gamla träkyrkan, byggd 1644 och försedd med torn på 1850-talet, kunde duga som gudstjänstrum även i fortsättningen. De som var för byggandet av ny kyrka kunde dock stödja sig på, att stadsbyggmästaren i Arensburg utdömt den gamla kyrkan.

Uppgifterna om arkitekten bakom kyrkobygget på Runö är mycket knapphändiga. En källa uppger professor O. Hoffmann, gissningsvis en balttysk arkitekt i Riga.

I sin bok "Runö, folklivet i en gammal svensk by" skriver Ernst Klein: "Nya kyrkan är en rektangulär byggnad med vapenhus och torn i väster och en sakristia i nordöstra hörnet; den består till nedre delen av tuktad sten, till den övre av trä och är täckt med galvaniserad plåt. Fönstren äro smårutiga med stjärnformigt spröjsverk. Det inre är panelat och målat i ljus blågrön färg. En stor oljemålning ovan altaret är dess främsta prydnad. Något arkitektoniskt konstverk är denna solida och av sina sven-

*Det innerligt bejdt Gles Baron vid något
öfverfalle föte sig i förbindelse med Gles
kärna Wernstedt eller åtminstone gifte
konung de råd och den hjälp, han i denna
sitt tryckande angelägenhet behöfver
Vilja bestånds och på en förklarad
en kopier af Professor Blochs till:
Christus Consolator, som ad altartafeln
i Löderups kyrka i Skåne. Nog tyder
sig det skulle vara afmålad i kopier
i Stockholm, ty det var för utgörelse
inbetalad Skåne armat fullständigt
beskrivas i Februar-numret af
Hemvärnen 1877. Men i märte*

Fragment av kyrkoherde Zetterqvists
brev till baron Olof Hermelin i Stock-
sund den 1 (14) oktober 1911.

ska donatorer frikostigt utstyrda kyrka ej, och nog hade Sveriges gamla förnåma kyrkobyggnadskonst kunnat representeras på ett något fullödigare sätt, men den fyller sitt ändamål, är ljus och har en mycket god akustik."

Uppgiften om altartavlan som kyrkans främsta klenod stämmer bra enligt runösvenskarnas uppfattning. Förlagan har varit altartavlan i Löderups kyrka i Skåne av den danske profes-

som Karl Bloch. Enligt Junne Öman, som upptäckt många altartavlor i svenska kyrkor med detta motiv, kan konstnären bakom Runötavlan ha hetat J.W. Perzén. Ovanför tavlan och i hela dess bredd är textat: "**KOMMEN TILL MIG I ALLE SOM ARBETEN OCH ÄREN BETUNGADE, JAG SKALL VEDERKVICKA EDER**" (Matteus 11:28). Bland övriga donationer kan nämnas ljuskronan av malm och vägglampetterna av mäsing från Svenska Metallverken i Skultuna. Uppgift om donator av den förnämliga kristallkronan saknas.

Min far Henrik Lorentz var när kyrkan byggdes 28 år gammal. Han berättade att såväl byggmästarna som sten- och träarbetarna var Ösel-bor. Det har också nämnts att en del var från Mon. Byggnadsmaterialet är i huvudsak hämtat från ön: under vår tid kunde vi ännu se groparna efter de stora rullstenar, som kluvits till byggstenar. Trävirket hämtades från Runös vackra skog. Tyvärr har nog virket fällts vid fel tidpunkt, eftersom det nu är svårt angripet av trämask.

Som nämnts skedde den högtidliga invigningen av kyrkan den 20 juli 1912. Livländske superintendenten Gaethgens förrättade ceremonin, assisterad av sex andra präster. Förrettningen skedde på tyska, svenska

1912." Efter hennes bortgång 1940 finns sångbladet i kusin Kristinas ägo. Psalmerna var vid den tiden okända för runöborna, eftersom man då ännu använde 1695 års psalmbok.

Gästerna från Sverige medförde till varje runöbo en kaffekopp, dekorerad med två korslagda svenska flaggor och texten "Minne från Sverige".

Runöborna fick glädje av sin nya ljusa kyrka med den vidunderliga akustiken endast 32 år. Under hela denna tid hölls där högmässa enligt svenska kyrkans ordning. Ön hade under de åren åtta olika präster; sist i raden var den estlandssvenske folkskolläraren Alexander Samberg, som med venia från ärkebiskop Eidem uppehöll även prästtjänsten.

När kyrkan invigdes var Andreas Bissa klockare. Han var redan då en gammal man. Det är osäkert om det orgelharmonium som fanns på orgelläktaren varit i bruk från början eller om Bissa ledde församlingssången från klockarpulpeten till höger om altaret, liksom seden var i den gamla kyrkan. Så småningom utsågs Andreas' son Arvid Bissa till organist och sången leddes härmed uppifrån orgelläktaren. Snart avsåg sig den äldre Andreas sitt klockareämbete och till hans efterträdare valdes Fredrik Dreijer.

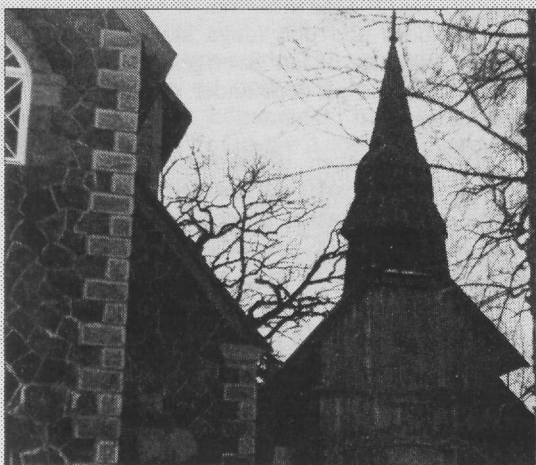
nist 1936. Tjänsten delades således återigen, men ersättningen förblev densamma som för enbart klockartjänsten.

Jag vill bestämt påstå, att runösvenskarna föredrog sin nya ljusa kyrka som gudstjänstlokal framför den gamla. Så gjorde dock inte alltid gästtänande präster. Sålunda kom det sig, att den sista gudstjänsten under vår tid hölls i gamla kyrkan den 4 augusti 1944, allt medan m/s Juhan låg ute på redan vid Holma för att föra runöborna över till Sverige. Ivar Poell hade nämligen följt med Juhan till Runö och på eget önskemål höll han tillsammans med Alexander Samberg svensk-epokens sista gudstjänst i gamla kyrkan, som under så många sekler varit den andliga samlingspunkten för runöborna, och även för besökande människor utifrån.

Nya kyrkans öde framöver var att förbli stängd för gudstjänstbruk fram till den 3 mars 1988, då den blev återinvigd av Estlands ev. lutherske biskop Kuno Pajula. Sedan dess har det då och då hållits estniskspråkiga gudstjänster, under somrarna 1989 och 1990 även med svenska inslag. Efter insamling i Sverige kunde vi 1990 installera en ny "storklocka" i kyrktornet i stället för den gamla, som var sprucken. Den 18 april 1991 kunde vi med orgelbyggarfirman Kriisa i Tallinn skriva avtal om installering av Runös första piporgel, innefattande fem stämmor. Firma Kriisa ansåg emellertid att kyrkans volym krävde ytterligare en stämma, varför de helt generöst och på egen bekostnad monterade in en sådan. Den högtidliga invigningen av orgeln skedde 13 juli 1991 i närvaro av en stor menighet, varav ett åttiotal gäster från Sverige. Vid orgelinvigningen och den dagen därpå följande högmässan spelade den kände estnische organisten Rolf Uusväli. De prästerliga sysslorna sköttes av Bengt Schantz, kyrkoherde i Råda i Lidköping, själv född på Runö, assisterad av teologie studerande Jüri Reintam, estnisk permanentboende på Runö.

Innevarande sommar kommer 80-årsminnet av kyrkans invigning att uppmärksammas. Söndagen den 19 juli firas i kyrkan en estnisk-svensk gudstjänst under medverkan av kyrkoherden i Arensburg (Kuressaare) S:t Laurentius' församling, som är Runös moderförsamling, Jaan Tamm-salu. Svenska Kyrkan kommer att presenteras av komminister Carl-Bertil Barck. Från Sverige kommer att delta omkring 25 personer.

Thomas Lorentz

Detalj av det förnämliga stenarbetet. T.h. gamla kyrkan. Foto Lena Lorentz 1991.

Teckning som illustrerar en artikel i Stockholms Dagblad i augusti 1912 av signaturen Wolodja.

och estniska. Efter invigningen följde predikan av pastor Zetterqvist. Omkring 40 invigningsgäster deltog, därav nära tjugo från Sverige. Runöborna minns särskilt den svenske musikdirektören Assar, när han sjöng "Hur ljuvt det är att komma...". Min moster Maria har som kärt minne bevarat ett tryckt sångblad endast med den psalmen och med överskriften "Sång vid invigningen af Runö kyrka den 2 aug.

Vid Fredrik Dreijers död 1926 uppstod frågan, om klockar- och organisttjänsten kunde kombineras. Arvid Bissa åtog sig inte uppgiften att sköta båda tjänsterna. Sålunda kom Henrik Lorentz att bli vald både till klockare och organist. Det hade getts mig tillfälle att ofta spela orgel i stället för min far och efter viss utbildning blev jag av estniska ev. lutherska kyrkans konsistorium utsedd till orga-

Sven Salin

Kungaparet i Estlands svenskbygder

Konungen besöker ett klassrum i Birkas gymnasium på Nuckö. FOTO: REPORTAGEBILD.

Det var mycket glädjande att kungaparet vid sitt besök i Estland i april ägnade så stor uppmärksamhet åt Estlands svenskbygder och estlandssvenskarna. Estlandssvenskar fanns med i stort sett på alla platser som kungaparet besökte. Åtskilliga estlandssvenskar, bl.a. Maria Murman, Oskar Friberg, Agneta Tomingas och Ervin-Johan Sedman hade möjlighet att hälsa på kungaparet och få en pratstund med dem.

Här följer några personliga kommentarer till kungabesöket, eftersom jag hade förmånen att vara med både i Tallinn och på Nuckö.

Kungaparets besök tillsammans med presidentparet Rüütel i S:t Mikael's kyrka i Tallinn blev en stor framgång. Kyrkan används just nu inte för gudstjänster utan som en idrottshall. Bara det faktum att kungaparet hade med ett besök i S:t Mikael på sitt program hade krävt ett omfattande arbete i kulisserna och var en stor framgång för församlingens ordförande, Toomas Liljienberg. Församlingen fick också försäkringar av presidenten Rüütel att idrottsmännen skulle flytta därifrån och kyrkan åter invigas för gudstjänstbruk.

Det var mycket folk samlat och en fri och otvungen stämning. Kungen och Silvia skrev sina namn på en marmortavla som skall smycka den nyöppnade kyrkan så småningom. Efter de inledande ceremonierna tog sig kungen och Silvia tid att prata med församlingsborna. Det blev för många en oförglömlig upplevelse att komma kungaparet så nära.

Av kungaparets tre dagar i Estland ägnades en hel dag åt Estlands svenskbygder med ett besök bl.a. i Hapsal, Nuckö kyrka och Birkas gymnasium. En höjdpunkt blev besöket i Birkas skola där eleverna spelade och sjöng för kungaparet och kungen höll ett tal till eleverna och överlämnade en tavla av kungaparet till skolan. Det blev en uppmuntran att fortsätta med svenskundervisningen och knyta ännu starkare band till Sverige.

I Nuckö kyrka var representanter från alla svenskbygder samlade vid kungaparets besök, många i de gamla folkdräkterna. Kyrkan var fylld till bristningsgränsen och kören sjöng sånger både på svenska och på estniska. Efter tal av nucköprästen Levi Reinaru och kommunalordförande Ülo Kalm hade vi estlandssvenskar möjlighet att framföra våra hälsningar och överlämna gåvor till kungaparet. Oskar Friberg representerade samfundet för Estlandssvensk Kultur och överlämnade en vackert textad utskrift av "kronprins laiken" som framfördes vid kungens farfars besök på Ormsö för 60 år sedan. Agneta Tomingas överlämnade en docka klädd i Ormsödräkt till Silvia att ta med hem till prinsessorna. Jag representerade Svenska Odlingens Vänner och överlämnade "En bok om estlandssvenskar". I mitt tal påminde jag om kulturföreningens betydelse för att bevara det svenska språket och den svenska kulturen i Estland, framförallt i undervisning och i gudstjänster. Jag anknöt till kungens förfäders besök i Estlands svenskbygder, framförallt

kronprins Gustav Adolfs besök 1932. Jag slutade med att citera min föregångares ord till Gustav Adolf vid besöket 1932: "Estlandssvenskarna känna denna stund sambandet med det förflutna. De tänka med kärlek på tider då Sverige och Estland delade öden och minnen. De förgäta ej hur hjälpen villigt sträcktes från moderlandet under nöd och tunga skiften. Aldrig glömma de att Sveriges Majestät offrat tid på dem under mödosamma färder.

Här är kärleken till moderlandet stor. Eders Majestäts närvaro här idag fattas som ett gensvar på dessa känslor. Sent kommer estlandssvensken att glömma denna dag. Minnet av Edert besök kommer att leva omtalat från far till son släktled igenom."

Även kungen påminde i sitt tal om de gamla banden mellan Sverige och Estland. Det finns nu goda förutsättningar att på olika områden ytterligare stärka dessa band. Sveriges regering och riksdag har beslutat om stora insatser för att ytterligare stärka samarbetet mellan Sverige och Estland.

Kungaparets besök i Estland väckte mycket stor uppmärksamhet. Överallt där kungaparet gjorde besök samlades stora människoskargar trots kyliga vindar och snöglopp. Folket slöt verkligen kungaparet till sitt hjärta och kungen och Silvia rördes av all denna uppmärksamhet, vänlighet och generositet. Det var verkligen ett anorlunda statsbesök men ett besök av mycket stor betydelse för de framtida relationerna mellan Sverige och Estland.

Elmar Nyman

Ett apropå med anledning av det svenska kungaparets statsbesök i Estland i april 1992

Liksom esterna har estlandssvenskarna med stort intresse tagit del av uppgifterna i press, radio och TV om det svenska kungaparets besök i Estland. På programmet stod som vi alla vet bl.a. invigning av det under stalintiden raserade monumentet av Gustav II Adolf, Dorpatuniversitetets grundare.

I reportagen om invigningen har olika uppgifter förekommit om vem som **ursprungligen** invigde monumentet: nuvarande kungens farfarsfar, hans farfar, hans far. Årtalet för invigningen har växlat mellan 1928, 1929, 1932 respektive 1936.

Det är förvånande att press och massmedia inte lyckats skaffa riktig information i detta stycke. Som estlandssvensk förvånas man också över att de som refererade konungens och drottningens besök i Hapsal och på Nuckö inte var särskilt väl pålästa. Den nu tillgängliga litteraturen om estlandssvenskarna är överflödande rik.

Jag tror att det kan vara på sin plats att ge en kort och förhoppningsvis korrekt kommentar rörande invigningen av Gustav Adolfs-monumentet i Tartu/Dorpat liksom en redogörelse för vilka besök som under detta århundrade gjorts i Estland av representanter för det svenska kungahuset med åtföljande kontakter med det svenska Estland.

Ärkebiskop Nathan Söderblom inviger Gustav II Adolfs-monumentet i Tartu/Dorpat den 27 juni 1928. Bredvid ärkebiskopen står estlandssvenskarnas folksekreterare Nils Bles från Höbring, Rickul. Vid den högtidliga avtäckningen av monumentet gav det kända rikssvenska sängsällskapet "De Svenske" en bejublad konsert.

Konung Gustaf V anländer till svenska kyrkan i Reval under sitt statsbesök i Estland 1929 tillsammans med Estlands statsälste August Rei och välkomnas på trappan av bl.a. kyrkorådets ordförande Hans Pöhl och församlingens kyrkoherde Harald Engström.

1. Gustav Adolfs-statyn avtäcktes 1928 av Sveriges ärkebiskop Nathan Söderblom. (Inte 1932, som anförts i något sammanhang. N.S. dog 1931!). Invigningen skedde alltså inte i samband med något kungligt besök eller universitetsjubileum. Monumentet var en gåva av privata donatorer f.a. svensk-estniska föreningen i Stockholm med anledning av att den estniska republiken 1928 fyllde 10 år.

2. 1929 kom konung Gustaf V till Reval/Tallinn för att återgälda det statsbesök som Estlands statsälste Jaan Tõnisson 1928 avlagt i Stockholm. Den svenske monarken gjorde bl.a. ett mycket uppskattat besök i S:t Mikaelsskyrkan (27.6.), där han möttes av representanter för estlandssvenskar från praktiskt taget alla svenskbygder. Runöborna gav konungen en 200 år gammal sälbössa – en gåva som blev mycket uppskattad. Konungen skrev sitt namn på en marmortavla, som senare monterades på en pelare framför altaret.

Gustaf V hade redan våren 1908 (9.5.) besökt svenska kyrkan i Reval tillsammans med sin bror prins Carl och dennes gemål prinsessan Ingeborg. Kungligheterna var då på återresa från S:t Petersburg där de firat prins Wilhelms förmälning med den ryska storfurstinnan Maria Pavlovna. Det kan för oss estlandssvenskar vara intressant att notera att prins Carl vid sitt besök i Mikaelsskyrkan gjorde sig underrättad om hur estlandssvenskarna hade uppträtt under oroligheterna revolutionsåret 1905. Kyrkoherde Gustafsson svarade att svenskarna "i alla avseenden" uppfört sig "mönstergilt".

3. Att dåvarande kronprins Gustaf Adolfs besök i Estland 1932 av många förknippats med invigningen av Gustav II Adolfs-monumentet är lätt att förklara. Kronprinsen var ju inbjuden att delta i Tartu/Dorpatuniversitetets 300-årsjubileum. Men vid detta tillfälle hade alltså Gustav II Adolf redan i fyra år stått staty i parken bakom universitetets huvudbyggnad.

Kronprins Gustaf Adolfs estlandsresa 1932 var visserligen rent formellt

att betrakta som en privat resa, men den väckte stor uppmärksamhet såväl i Estland som i Sverige. Hans färd genom svenskbygderna antog formen av en eriksgata. Redan vid ankomsten till Estland besökte kronprinsen svenska församlingen. Han uttryckte vid besöket i kyrkan sin glädje över att få höra sitt eget språk talas och över att estlandssvenskarna var "goda svenskar men på samma gång även laglydiga och trogna medborgare i det land, där de fått sin hemvist." Också kronprins Gustaf Adolf skrev sitt namn på en marmortavla i kyrkan.

Kronprinsen ägnade sin sista dag i Estland åt svenskbygderna. "Eriks-gatan" gick från Reval över Hapsal, Ormsö, Nuckö, Rickul, Kors, Padis kloster och därifrån tillbaka till Reval. Äldre estlandssvenskar erinrar sig gärna söndagen den 3 juli 1932, "kronprinsens dag". Själv stod jag i

den lilla barnkören som utanför Nuckö kyrka sjöng "Slumrande toner" och fick en klapp på axeln av den höge gästen. De rickulbor som mötte kronprinsen vid Rosleps kapell glömmer inte heller denna dag med hälsningsanförande av pastor Sven Danell, körsång av Höbrings maskör och tacktal från kronprinsen, vars namnteckning ristades i gråsten från bygden. ("Kronprinsstenen" finns kvar och förvaras f.n. i Nuckö kyrka.)

4. De som uppger att Gustav II Adolfs-monumentet i Tartu invigdes 1936 av nuvarande konungens fader, arvprinsen Gustav Adolf, misstar sig med besked. Det var Carl XII-monumentet (Narva-lejonet) som 1936 invigdes av prinsen 18.10. Det skedde i närvaro av 8000-10000 åskådare – ester, finländare, svenskar. Monumentet var en gåva från Sverige till minnet av slaget vid Narva. Narva-

lejonet, som var en replik av det bronslejon som står framför Stockholms slott, restes på Hermansberg utanför staden, dvs på den kulle varifrån kung Carl anses ha lett åtminstone det första slaget mot ryssen den 20 november 1700.

I ett tal i anslutning till invigningen yttrade prins Gustav Adolf bl.a. följande: "Avståndet mellan Stockholm och Tallinn minskar alltmer och många nöjesresande svenskar besöka sommardag Estlands minnesrika och sköna bygder. Den lilla svensktalande folkgruppen på Estlands västra kust, för vilken vi alla känna varmt, bildar på sitt sätt en levande länk mellan de båda folken." Dessa ord, som även återgavs i Kustbon, väckte givetvis stark anklang bland estlandssvenskarna.

Omedelbart efter ankomsten till Reval på väg till Narva (17.10) besökte arvprinsen den svenska kyrkan. I sällskap hade han greve Folke Bernadotte. Gästerna hälsades välkomna av församlingens kyrkoherde. Denne ville se besöket som "ett uttryck för det samband, som förefinns mellan Sveriges svenskar och Estlands svenskar." På församlingens vägnar bad kyrkoherden att även prinsen skulle teckna sitt namn till minne av besöket. En tredje namntavla hann inte sättas upp innan den stora ofreden utbröt i Estland.

5. Om Carl XVI Gustafs och drottning Silvias möte med svenskättlingar i Estland kan läsas på annat ställe i detta nummer av Kustbon. Dock vill jag göra ytterligare ett par reflexioner, detta med anledning av vårt kungapars besök i det som en gång var svenskarnas helgedom i Estlands huvudstad.

Det är säkert bekant för Kustbons läsare att S:t Mikaelkyrkan sedan 1944 utnyttjats (och alltså utnyttjas!) som idrottslokal av en av Tallinns stora idrottsklubbar. Besökaren stöter på en brottningsarena, brottningsmattor och andra idrottsredskap – inte ett spår finns av kyrkoinventarier eller annan inredning som hörde till den gamla gudstjänstlokalen. Med vilka känslor det svenska kungaparet upplevde helgedomens degradering kan vi endast gissa oss till. Det kan inte ha varit vidare angenämt för den uppvaktande estniska delegationen med president Arnold Rüütel i spetsen att för de höga gästerna uppvisa dessa f.d. kyrkliga lokaler. Delegationens medlemmar lär ha varit informerade om vad den svenska kyrkan i århundraden betytt för estlandssvenskar, finlandssvenskar och rikssvenskar. Här har företrädare för det svenska kungahuset och prominenta personer från Sverige och Finland mött

Kronprins Gustaf Adolf besökte i samband med Tartu-universitetets 300-årsjubileum även svenskbygderna. Här välkomnas han vid ankomsten till Ormsö av kommunaläldesten Lilja. (3 juli 1932).

Så här såg "Narva-lejonet" ut i juni 1937. Framför monumentet estniska och svenska gymnastier från Hapsal. Även detta monument demolerades under den epok då Estland var ockuperat. Hittills har endast fragment av minnesmärkets sockel återfunnits. Foto: Anders Stenholm.

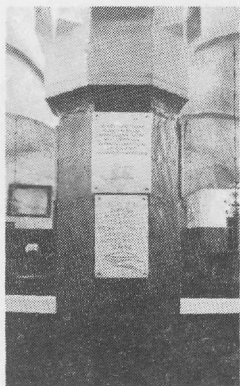

svenskar med skilda medborgarskap. Vid Gustaf V:s besök i S:t Mikael 1929 uttryckte hyrkoherde Harald Engström detta förhållande på följande sätt: "Då det gällt att välja plats för konungens av Sverige möte med svenskarna i Estland, hava vi ej kunnat finna ett Sveriges Summus Episcopus värdigare rum än det tempel, där släkte efter släkte åkallat och tillbett Himmels Gud och prisat hans heliga namn i den treklang, som i broderlig sämja bildas av medborgare från trenne länder: Sverige, Estland och Finland. Denna kyrka hör till de äldsta byggnadsverken i denna gamla minnesrika stad."

Många frågar sig med all rätt hur det kan komma sig att svenska församlingen i Tallinn – en sådan existerar redan i två år – ännu inte återfått sin kyrka. Genom att återlämna S:t Mikael skulle det självständiga Estland i någon mån gottgöra den förra regimens försyndelser på religionens område. Det råder åter trosfrihet i Estland och överallt i landet restaureras

förstörda kyrkor. Turen bör ha kommit till den svenska kyrkan.

Var i den estniska byråkratin har frågan om S:t Mikaelns reprivatisering bordlagts? Kan det eventuellt vara så att man i Estland vill ha klara besked från den svenska statskyrkans ledning att denna är intresserad av att understödja en svensk församlingsverksamhet med egen kyrka i Estlands huvudstad? En direkt hänvändelse från Svenska kyrkan till relevant instans i Estland skulle knappast betraktas som

På denna pelare framför altaret i S:t Mikaelnskyrkan i Reval monterades marmortavlor med Gustaf V:s och kronprins Gustaf Adolfs ingraverade namn. (Vart har tavlorna tagit vägen?)

en inblandning i Estlands inre angelägenheter.

Låt oss hoppas att det svenska kungabesöket i Estland bl.a. även har bidragit till att besökare från Sverige inom en snar framtid återigen skall kunna besöka S:t Mikaelnskyrkan i Reval/Tallinn för att meditera, åhöra svensk gudstjänst eller lyssna på orgelmusik.

Vid invigningen av Carl XII-monumentet på Hermansberg intill Narva i oktober 1936 uppvaktades prins Gustav Adolf bl.a. även av Maria Lindström från Ormsö.

EN OKÄND SVENSK KYRKA

Den 22 april 1992, vid Sveriges konungs besök i Tallinn, blev många åskådare förvånade, när kungaparet nedsteg från Domberget och begav sig till ett hus i Gamla stan, Riddaregatan 15, numera känt som idrottslokaler för föreningen KALEV. Där mottogs de höga gästerna av medlemmar i svenska S:t Mikaelns församlingen i Tallinn. Kungen och drottningen hörde på deras upplysningar och skrev sedan sina namnteckningar på en marmorplatta.

Så upptäckte många tallinnbor att huset, som de var vana vid att anknyta till boxning, brottning och pingis, egentligen är den gamla svenska S:t Mikaelnskyrkan.

Församlingen har ärvt sitt namn efter cisterianska S:t Mikaelns nunnekloster, som stiftades i Reval 1249. Under reformationstiden började en viss Hermannus Grönu predika i klosterkyrkan. Han var discipel för Martin Luther, som denne skickat till Reval för att undervisa i den nya tron. Av flera skäl började just revalsvenskarna samlas kring S:t Mikaelnsklostrets kyrka, tills Gustav II Adolf officiellt bestämde att kyrkan skulle tjäna deras och stadens svenska garnisons andliga behov.

Under det stora nordiska kriget byttes garnisonen i staden Reval och

så fick revalsvenskarna flytta ur sin kyrka. Efter några hemlösa år fick de till sist till sin disposition den f.d. fattigjukhusbyggnaden på Riddaregatan. Huset blev 1733 invigt som den nya S:t Mikaelnskyrkan. Här upplevde svenska församlingen i 211 år ebb och flod, både andligt och nationellt. Bredvid själva kyrkobyggnaden låg församlingshuset, där svenska skolan, Svenska Odlingens Vänners kontor och KUSTBONs redaktion fann skydd. Möjligheterna att lära sig stava och att be till Gud på sitt eget språk är de viktigaste villkoren till att bevara en nations identitet.

Den 9 mars 1944 skadades kyrkan svårt under det sovjetiska bombangreppet, men utplånades ändå inte helt, som genom ett under. Tyvärr var de flesta församlingsmedlemmarna tvungna att fly till Sverige i september samma år. De få som stannade kvar var inte förmögna att fortsätta församlingens arbete. Myndigheterna överlämnade byggnaden till en sportförening och nu har den gamla byggnaden tjänat som träningslokal för tyngdlyftare, brottare m.m. i nästan 50 år.

Under åren flyttade ytterligare svenskättlingar så småningom till staden och våren 1990 samlades man för att återuppliva svenska församlingen i Tallinn. Såväl myndigheterna i Est-

land som Svenska kyrkan erkände den som efterträdare och rättsinnehavare till den gamla S:t Mikaelns församlingen. Man har inte heller dragit i tvivelsmål församlingens anspråk på sin gamla kyrka. Men ingenting har gjorts för att färdigställa återlämningshandlingarna. Man hoppas nu att kungens besök kan vara en väldig "spruta" för myndigheterna här att återställa den historiska rättvisan.

Församlingen föreställer sig kyrkans framtida gestalt som ett svenskt-nordiskt kulturcentrum. Här skall varen svensk, som råkar komma till Tallinn, känna sig hemma, oberoende av trosbekännelse. Dessa idéer har väckt stort intresse bland estlandsvenskarnas vänner både i Sverige och i Finland. Man förstår att en liten församling varken äger kraft eller medel till att återuppbygga en helgedom där man boxat och spelat pingis i så många år. De är beredda att sätta igång en stödkampanj så fort som kyrkan blir överlämnad. Man kommer också ihåg kyrkans gamla förbindelser med Svenska sjömansmissionen och riktar blicken förhoppningsfullt mot dennes efterträdare, Svenska kyrkan i utlandet.

Vi välkomnar alla dessa vänliga människor, som kommer över hit för att hjälpa vännerna i Estland.

Kullo Remme

Maido Limbak

"Odensholms epopé"

(Översättning)

- Vet ni att Odinsgolm* sen gammalt är en rysk ö?
- Å nej, det har jag inte hört. Jag har sett dokument, som visar att här har bott svenskar i sjuhundra år.
- Dessa dokument har tydligen varit förfalskade.
- ...?
- Vet ni då inte, att det var Katarina II som skänkte ön till Sverige. Svenskar bodde här bara några få. Tyskar var det ... ni ser kyrkan här var också till för tysktroende ... och gravkorsen av järn är ju efter baronerna.
- Det är första gången som jag hör det ... Men kamrater veteraner, var har ni kommit över dessa så otroligt intressanta uppgifter?
- A, na politzanjatije govorili. (På polit-föreläsningarna fick vi ju höra det.) Allt kommer man ju inte ihåg. Nåja, men åt fascisterna gav vi 1941 här ordentligt med stryk.**

I april 1940 hade Estland blivit tvungent att gå med på ett tillägg till fördraget om baser, och enligt detta ställdes Odensholm tillsammans med andra öar i Finska viken till Röda arméns förfogande. 12 juni tvingades odensholmsborna bort från ön och 20 juni landsteg de första ryska soldaterna. I sovjet-dokument började ön uppträda som Arbetarnas-Böndernas Krigsflottas Byggnadsstyrelses objekt nr 03. I slutet av juli fanns här redan 1625 byggnadsarbetare, som bildade ingenjör-byggbataljonen nr 46. I planen ingick att under loppet av två år uppföra tre mäktiga fästningsbatterier (på 130 mm, 180 mm och 406 mm). Men arbetet fortlöpte inte i enlighet med planen utan gick i berömd "rysk takt", och sålunda hann intet enda batteri bli färdigt till krigsutbrottet i juni 1941. Enda stridsklara enheten var då ett luftvärnsbatteri med begränsad räckvidd som hade hämtats från Leningrad. Med feberaktig iver bedrev man nu arbetet att ställa upp de tidigare först nämnda två batterierna, och man måste erkänna att de sammanrafsade pojkar från Ryssland, Ukraina och Vitryssland gjorde ett gott arbete: re-

dan efter 3 1/2 månader (i mitten av september 1941) kunde batterierna med 130 mm:s och 180 mm:s kanoner sätta igång med de första provskjutningarna. Sedan ytterligare förstärkning med reguljära soldater hade anlant, uppgick hela garnisonen till 2200 man.

Fästningen Odensholm låg inom stridsområdet i fem och en halv månader - tre månader av denna tid isolerad bakom den tyska linjen. Efter att ha förstört de med stora insatser av folk och materiel uppförda byggnadsverken och all ammunition utrymde garnisonen ön den 3 december 1941. Fästningen Odensholm hade inte spelat någon roll i krigets gång. Liksom Derhamns och Petersfästningarna under första världskriget så hade uppförandet av kustfästningarna på Odensholm och i Hangö ånyo visat den ryska (sovjetiska) krigsledningens kortsynthet och svaga sinne för strategi.

Trots detta har den sovjetiska propagandan under åren efter kriget skapat "myten om Odensholms hjältemodiga försvar". De sovjetiska soldaternas "gränslösa trohet mot den store Lenins parti" och deras hjältemod under alla skiftande förhållanden är ett grundpostulat i sovjetisk historieframställning. Till detta postulat hör också det s.k. "Odensholms epopé", som överpolitruken och kommissarien Gussev påbörjade på "den gamla ryska ön". "Den röda fanan över Odensholm" (F. Mitrofanov 1980), "Ön som

inte gav sig" (J. Vinogradov 1987), "Vår flammande ungdoms ö" (G. Kudravtsev 1989), "Den baltiska flottans män går in i striden" (V. Tributs 1972) - dessa är bara några få titlar bland alla verk om "den hjältemodiga fästningen Odensholm". I Leningrad finns Museet över det hjältemodiga försvaret av Odensholm och Hangö, i Revels stadsdel Lasnamägi finns en gata med namn efter de hjältemodiga försvararna av Odensholm, i Hapsal Odensholm-hjältarnas plats, och hedersborgare i Hapsal är - jämte Astrid Lindgren - Gavriil Kudrjavtsev, som på sin tid varit stabschef för öns "hjeltemodiga garnison".

Tillsammans med historikern Vladimir Koppelman har jag i årtal forskat i andra världskrigets händelser i västra delen av Estland och på öarna, men så cyniska lögner som de ryskspråkiga publikationerna om Odensholm har vi inte hittat om något annat område. Böckerna, med klangfulla titlar, är fulla av skildringar av stora landstigningsoperationer och bombräder mot ön, som dock alla slagits sönder och samman av de hjältemodiga försvararna, vilka i sin tur har företagit motattacker med resultat av oerhörda förluster i folk och utrustning för tyskarna.

Vartill behövs dessa lögner?

Med dem försöker man dölja den rödfloggade baltiska flottans stora förluster till följd av undermålig ledning, och genom att blåsa upp kustbatteriernas roll vill man avleda uppmärksamheten från ledningens fel och skuld. Vidare vill man dölja faktum att tyskarna i det uppkomna stridsläget inte alls hade behov av att anfälla ön och inte heller hade planer på att göra det. Då havet skulle bli isbelagt, måste fästningen ge sig i alla fall. Men att de stora materiella tillgångarna och människorna inte i tid hade förts bort från ön var en brottslig underlåtenhet från ledningens sida. Väsentligast var ändå att för världen dölja de massförbrytelser som hade ägt rum med ledningens vetskap.

Specialavdelningens (KGB) terror på ön började genast, då Tysklands anfall blev känt. Redan på krigets andra dag sköts ingenjör-kapten Lev Weissleb, vilkens enda skuld bestod däri att han efter sin farfar hade ärvt ett tyskklingande tillnamn. Alla med namn som inte lät som slaviska ställdes under särskild uppsikt och försvann efter hand. Estniska historiker har försökt få uppgifter om antalet omkomna under de tre stridsmånaderna, men såväl krigsarkiven som den högre militära ledningen har med uthållig konsekvens upprepat, att vid

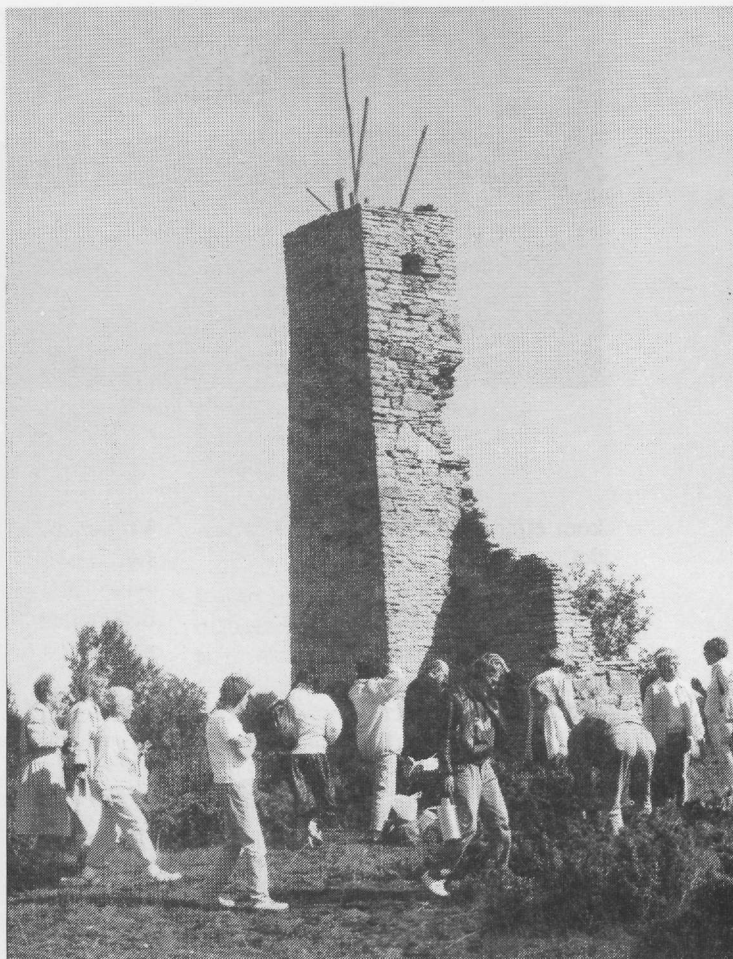
epopé - hjältedikt.

* Ryssarna använder inte bokstaven h.

** Ett sådant samtal hade jag i juli 1981 vid kapellet på Odensholm med ryska soldater som tjänstgjort på ön 1941.

Fäders kyrka ... Odensholms kapell.

... och resterna. Fotot taget av T. Lilienberg sommaren 1991.

avvärijandet av tyska landstigningsförsök och genom artillerield och bombanfall hade försvaret förlorat 11 man i döda, vilka hade begravts i en massgrav nära vaktornet i mitten av ön. Ingen har omkommit av andra orsaker. Men om man utom synhåll för befällets skarpa öga frågar veteran-soldater, så får man svaret, att det var tiotals som blev skjutna av specialkommandots män. Kommandochefen Davöдов sköt t ex ner en vaktpost, som vågat begära lösenord av honom. Enligt veteranernas uppgifter omkom många också vid byggena; dessa bedrevs nämligen som slavarbete, där en politruk med pistol stod bakom männen, och vid något snett uttalat ord kunde man få en kula i ryggen.

Sedan tyskarna hade bemäktigat sig Estlands fastland, fick de fartyg ur estländska handelsflottan som hade tilldelats baserna, till uppgift att förse Hangö och Odensholm med proviant och ammunition. Bland dessa var ångfartygen "Alf" och "Vohi". Bägge ångarna företog regelbundna färder mellan baserna, men av hittills okänd anledning togs manskapet 19 september ifrån "Alf" och sattes i arbete på land. Dn mest erfarna marinofficeren på ön, "Alfs" kapten Voldemar Oit – som vid fredsförhandlingarna i Tartu

1920 hade tjänstgjort som marin expert – placerades i lasarettet som sjukvårdare.

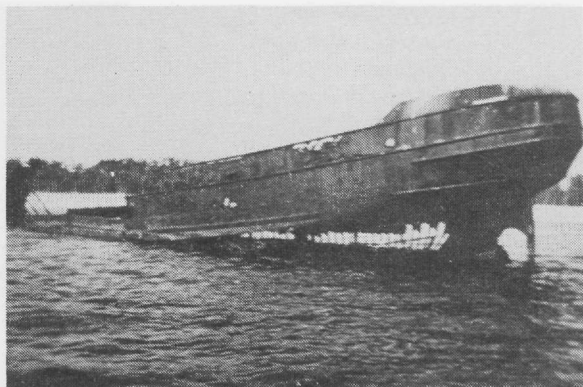
"Vohi" fortsatte försörjningsresorna. 21 september låg den återigen i Hangö för att hämta utrustning, vapen och sprängämnen. Men ilastningen drog ut på tiden, och fartyget som borde ha gett sig i väg vid midnatt för att hinna till Odensholm i skydd av nattnörkret, fick tillstånd att avgå först klockan tre. Kapten Kivikari begärde att förseningen skulle föreläggas basens befälhavare, general Kabanov. Men fartygs-kommissarien, den s k militär-kommandanten – utan vilkens tillstånd kaptenen inte fick vidta någon åtgärd – vågade inte göra detta av fruktan för bestraffning. I stället för att hålla fartyget kvar, gav kommissariens order om avfärd. – I gryningsljuset lade tyskarna naturligtvis genast märke till ångaren som närmande sig Odensholms hamn i söder. Från Spithamn öppnades kanoneld, och innan "Vohi" hann till kaj, fick den två träffar. Kommandobryggan krossades och i lastrummet utbröt eld. Ändå började lossandet av lasten. Besättningen och utkommenderade matrosor från garnisonen langade lådor med sprängämnen, minor och patroner i land. Upp på bryggan lyckades

man också få en lastbil med påmonterad strålkastare. I detsamma exploderade en granat bland männen på bryggan, dödade sex ryssar och sårade fyra. En annan granat exploderade på båtens fördäck och slog ett hål i detta, varifrån ett ögonblick senare en eldpelare steg upp. Kanonkrutet i lasten hade fattat eld. Arnold Kivikari beordrade alla upp på kajen och gav order att lossa förtöjningarna, eftersom fartyget inte längre stod att rädda och en explosion av krutlasten kunde förstöra bryggan med man och allt. Vinden drev "Vohi" till stranden vid Päraküla, där fartyget brann i flera dagar och där vraket fortfarande ligger.

På kvällen förde en marinkutter de "skyldiga" Arnold Kivikari, mekanikern Johannes Purk och de två matroserna från "Alf", Albert Rutt och Rudolf Pars till Hangö. (Vid beskjutningen hade också "Alf" fått träffar, där den stod tom och varit synlig för tyskarna i flera dagar. Fartyget gick i brand och sjönk snart.) – Generallöjtnant Kabanov hatade ester i allmänhet, men då han hade fått höra hur fartygskatastrofen verkligen gått till ställde han inte männen under tribunal. Männen från "Alf" är likväl försvunna intill denna dag. Kivikari föll 1942 i slaget vid Velikie-Liki, Purk

Odensholms nya fyr. Foto T. Lilienberg 1991.

Vraket av ångaren "Vohi" utanför Odensholm, som det såg ut 1985. 1989 vid en höststorm blev det nästan helt begravt under sanden. Foto Maido Limbak.

kom efter kriget tillbaka till hemlandet.

De återstående männen och de två kvinnorna från "Vohi" fördelades till olika arbeten. Estniska sjömän satte kraftverket i stånd, en uppgift som garnisonens experter inte hade lyckats med. Därigenom tillförsäkrades de just då färdiga batterierna elektrisk ström och kunde tas i bruk. Under de följande två månaderna hade garnisonsledningen inte haft några anmärkningar mot esterna. Men på kvällen 24 november anmälde kommissariern Gussev och specialavdelningens chef Davödov till öns kommandant Jevgeni Veržbitski, att de fått reda på att esterna hade planer på att tända eld på militära anläggningar. Veržbitski bad kommissariern om lov att sända meddelande till Kabanov om saken men fick till svar, att ärendet på högre ort redan var ordnat.

På morgonen den 25 november, då

Voldemar Oit och mekanikerna Edvin Jaakson och Gustav Adamsson var sysselsatta med elsvetsen i verkstaden, infann sig Davödov där tillsammans med sergeant Malöšev och påstod, att männen höll på att sända morsesignaler till tyskarna. Oit och Adamsson blev skjutna på stället, men Jaakson lyckades fly. Nu började man kalla män en i sänder till staben, som låg i skolhuset. Men tillbaka kom ingen. Den dagen sköts förutom Oit och Adamsson också styrman Joosep Lige, matroserna Olaf Abner och Karl Hallik från "Alf" samt mekaniker Endel Korell och båtsman Jaan Argit från "Vohi". Jungmannen Vilmar Saar från "Alf" och "Vohis" andre styrman Reinhold Meri anade vad som hade hänt deras kamrater och stack sig undan i cementförrådet, där de grävde sig ett gömställe. Utsvultna och lätt klädda höll de sig gömda där tills ryssarna gav sig av från ön. Ock-

så Edvin Jaakson lyckades hålla sig gömd någonstans.

Den grupp estniska sjömän som varit placerad på öns norra del och ingenting visste om sina kamraters öde, sattes 26–27 november av Davödov att gräva en skyttegrav vid skyddsvärnet. De grävande var matroserna Karl Pilter och Evald Kiil samt eldaren Lembit Karik från "Vohi" jämte 5–6 man från "Alf", vilkas namn hittills inte har gått att fastställa. Skyttegravnen blev färdig och de trötta männen satte sig på kanten för att ta igen sig. Plötsligt öppnades automateld från buskarna bakom dem – liken vräktes ned i graven och täcktes över med jord.

Man känner namnet på en av dem som genomförde blodsdådet – Malöšev som senare har skrutit med det inför andra. En annan ung man som hade åttlytt ordern att mörda, vände på stället vapnet också mot sig själv och sköt. Hans namn vet vi inte.

2 december sprängdes på natten batterierna i luften, likaså fyren. Odensholm, denna pärla i Finska viken, blev ett ruinfält.

3 december, då allt hade blivit tyst på ön, kom de fram från sina gömställen – V. Saar, R. Meri och E. Jaakson. De började leta efter båt att komma ifrån detta helvete med. En farkost hittade de, men den läckte mycket, så att de utan öskärl inte vågade sig ut på havet. E. Jaakson gick för att söka en hink men råkade på en mina och omkom. De andra två nådde fastlandet.

Detta var några enstaka blad ur "Odensholms epopé".

Undertecknad har en bön till de människor från Odensholm och Rickul Bakvelde, som ännu minns något av krigshändelserna i dessa trakter, att ge sig till känna via Kustbon.

M. Limbak

ESTLANDSSVENSKARNAS HEMBYGDSDAG

firas lördagen den 29 augusti 1992
i SL-restaurangen i Enskede T-bana Blåsut

Porten öppnas kl. 12.00
Programmet börjar kl 13.00

UR PROGRAMMET:

Utdelning av Estlandssvenska kulturstipendiet till Jörgen Hedman
Herrgårdarnas uppkomst i Estlands svenskbygd. En berättelse av Jörgen Hedman

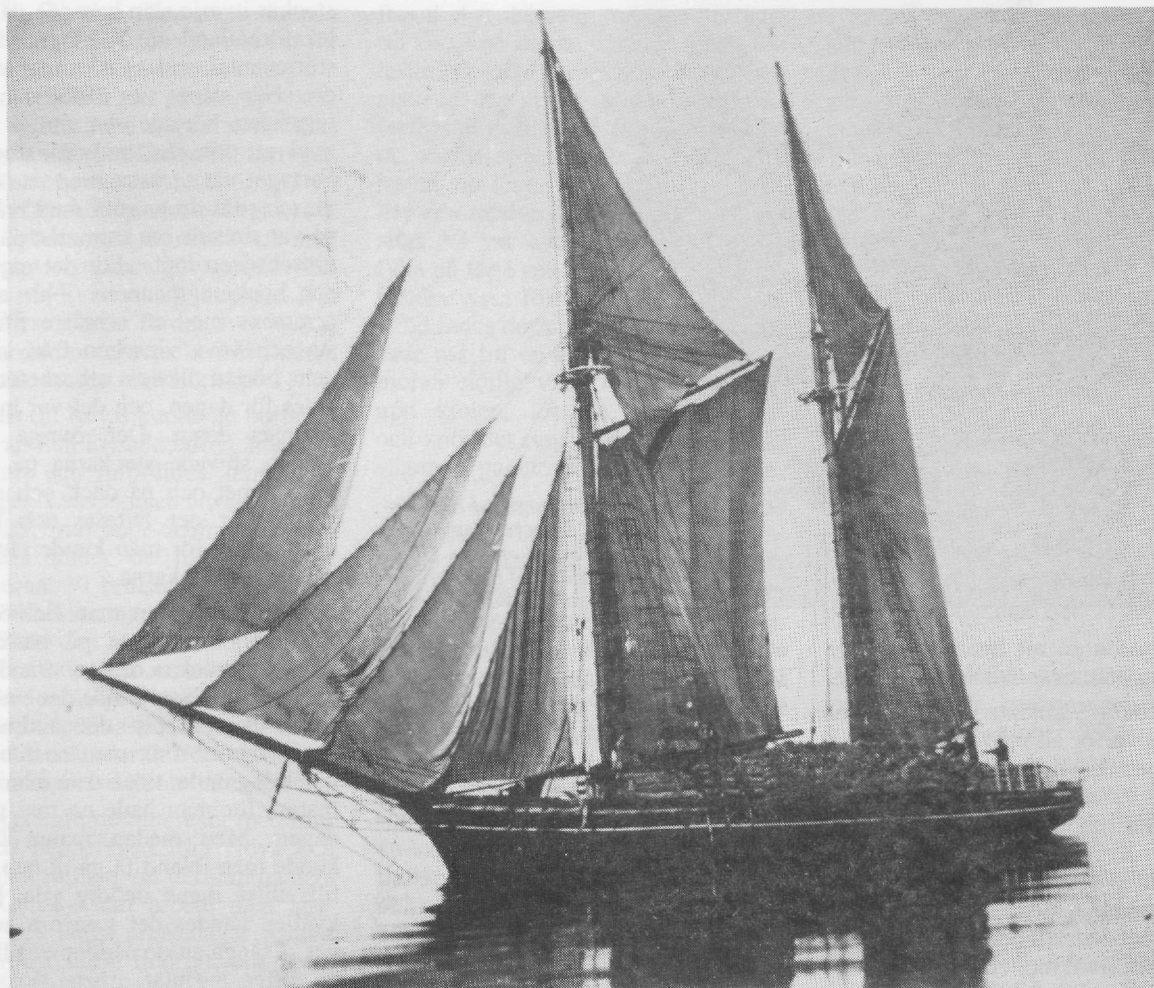
Sång, musik, allsång med mera.

Bokförsäljning, lotterier, servering, kaffe smörgås (90:-)

Vi vädjar om alla slags handarbeten: strumpor, vantar, borddukar, löpare, även spinnrockar, vävstolar, föremål med stort värde. Lämna detta i god tid till Vikingagatan 25. Vi tackar på förhand. Behållningen tillfaller 1994 års jubileumsfestligheter.

Hjärtligt välkomna

ORGANISATIONSGRUPPEN OCH SVENSKA ODLINGENS VÄNNERS STYRELSE.

"Ingeborg" med fulla segel i väntan på vind.

Manfred Hamberg

Minnen från tjänstgöringen ombord på segelskutan "Ingeborg" sommaren 1939.

I Kustbons spalter har man under årens lopp kunnat läsa artiklar som har beskrivit förhållandena inom olika områden i den forna hembygden. Man har skrivit om jordbruket, fisket, utbildningen, skolväsendet, andliga väckelser osv, men mycket lite om den estlandssvenska sjöfarten och hur det var att segla ombord på den tidens segelskutor. Det var ju ändå många som idkade sjöfart och som fick sin utkomst därifrån. Jag skall i denna artikel inte ge någon historisk återblick beträffande den estlandssvenska sjöfarten, inte heller den moderna sjöfartens framväxt. Detta har Andreas Stahl redan beskrivit i boken "En bok om Estlands svenskar del 2" utan jag vill med minnets hjälp återge hur det var att tjänstgöra ombord på segelsk-

utan "Ingeborg" sommaren 1939. Jag var påmönstrad fartyget som kockjungman och skall försöka att beskriva livet ombord och hur det kändes för en 15-årig pojke att tjänstgöra som en fullvärdig besättningsman och att hålla jämna steg med de äldre kamraterna.

Först några data om fartyget: "Ingeborg" var en slättoppad skonert byggd år 1901 i Sverige och med en bruttodräktighet av 92,2 ton. Hon hade två master bestående av undermast med stång. Seglen räknade akterifrån var storseglet, skonertseglet, båda med tillhörande gaffeltoppsegel, samt stagfock, förstäng, klyvare och jagare. Hon inköptes vårvintern 1938 av fem Rickulbor för 2500 estniska kronor. Det fanns två skansar. I den förliga

fanns tre kojplatser samt kabyssen (köket) och i den aktra tre kojplatser samt skepparens dagrum.

Innan jag går in på det egentliga arbetet och övrigt ombord vill jag för den icke initierade meddela följande: De flesta skutor ägda av Rickulbor anlöpte någon gång under seglationsperioden hemmahamnen. (Med hemmahamnen menas här ägarnas hemort och inte den plats där fartyget var registrerat). En del fartyg anlöpte hemmahamnen regelbundet. Fördelen med detta var, förutom att ta in last, att man kunde ta med sig proviant hemifrån och således undvika att göra större inköp utanför hemmet. Detta var nu inte den enda fördelen utan en bland många. Man hade bl.a. möjlighet att uträtta jordbrukssysslor medan

Besättningen: Från vänster Richard Hamm och Nikolai Hamberg. Stående Manfred Hamberg och Alexander Vesterbusch.

man väntade på att inta ny last. De flesta av ägarna var även egna bönder.

"Ingeborg", anlöpte inte hemmahamnen, varför all proviant och andra förnödenheter måste inhandlas där fartyget lastade och lossade. Likaså måste alla fraktavtal slutas när fartyget låg i hamn i Reval. Ansvaret för fraktavtal åvilade skepparen som måste underhandla med importören eller hans agent beträffande villkoren, för ägarna såg fram mot ett netto vid seglationstidens slut.

Nu till den egentliga berättelsen: Min bror Johannes Hamberg, som var skeppare ombord och även en av delägarna, hade under vårvintern 1939 muntligen anställt besättningen för att resa till Reval och därstädes påmönstra så snart som väderleksförhållandena så medgav. Eftersom jag endast var 14 år, och således minderårig, måste jag införskaffa ett intyg från föräldrarna för att överhuvud taget få mönstra på som en hel karl. Efter en del diskussioner hemma, då både för- och nackdelar invägdes, fick jag slutligen föräldrarnas tillåtelse och ett intyg utfärdat av kommunalsekretären. Nu var det bara att invänta besked om när resan till Reval skulle anträdas. Besättningen bestod av följande personer: *Johannes Hamberg*, skeppare • *Alexander Dyrberg*, matros • *Nikolai Hamberg*, matros • *Alexander Vesterbusch*, matros • *Manfred Hamberg*, kockjungman.

Vi samlades på morgonen den 16 april med personliga persedlar och proviant vid busshållplatsen utanför affären i Ölbeck för avfärd till Reval. Efter ankomsten dit fortsatte färden till Kildockan där "Ingeborg" hade legat upplagd under vintern. Den 17 april infann vi oss på sjömanshuset för påmönstring och jag fick min första sjöfartsbok med foto och sigill. Det var

ett stort ögonblick för en ung pojke som såg sina drömmar gå i uppfyllelse och det var nog då som jag bestämde mig för att ägna livet åt sjöfarten, vilket också har skett. Efter det att vi hade mönstrat på var det dags att gå ombord och börja med sysslorna. Samtliga segel skulle på plats, skansarna städas, säckar med sågspån tas ombord för att vid behov provisoriskt täta eventuella läckor, vilket senare skulle visa sig nödvändigt. Vi gick igenom fartygets utrustning och åtgärdade bristerna och köpte in proviant osv. Att få alla segel på plats tog sin tid och var ett ganska tungt arbete, eftersom allt skulle göras med handkraft. Från första stund fick jag hjälpa till med toppseglen till väders. Min bror Johannes gjorde klart att livet ombord inte skulle bli lätt alla gånger. Inga favörer skulle komma mig tillgodo på grund av brödrskapet, så det gällde bara att hänga med från första början.

Efter det att alla förberedelser hade klarats av var det dags att avsegla till Növa för att lasta timmerstockar för "Riigi Metsa Valitsus" räkning. Johannes hade under vårvintern varit i Reval och slutit kontrakt för ett antal kubikmeter timmer och pappersved från Növa och Keibu till Reval. Fartyget anlände till Növa den 26 april och lastningen påbörjades den 27 april. Det var då som det egentliga kroppsarbetet började. Timret hade under vintern avverkats och forslats till stranden i väntan på transport till Reval.

Lastningen gick till på så sätt att timmerstockarna rullades ut i vattnet. Där gjorde man ett släp (parm) bestående av ett antal stockar som bogserades ut till fartyget. Släpet åstadkoms genom att man i stockens smala ända fäste en ringbult (toge). Genom ringbultarna drogs en wire, som även tjänstgjorde som bogserlina. Antalet

stockar i varje släp berodde på väderleksförhållandena. Vid lugnt väder ett större antal, vid sjöhävning ett mindre. När släpet var förtöjt längs fartygssidan började det tunga arbetet med att vinscha ombord stockarna. Fartyget var utrustat med en manuell vinsch som drogs runt med två vevar på var sin sida om trumman på vilken vinschwiren löpte. För det mesta var det kockjungmannens jobb att tillsammans med en arbetare från land stå och veva vinschen från arbetstidens början till dess att arbetet avslutades för dagen, och det var inga åtta timmars dagar. Den övriga besättningen stuvade stockarna på plats i lastrummet och på däck och det var inte heller det lättaste och förenat med risker, för man kunde lätt halka på de våta stockarna.

Den enda vilan man fick var när man behövde vänta på nästa släp, men var sträckan mellan stranden och fartyget inte lång kunde det ena släpet omedelbart avlösa det andra. Som kockjungman fick man en liten andhämtning under tiden som man lagade maten, för man hade en rast mitt på dagen. Men medan maten lagades kunde man ibland få gå ut och hjälpa till, alltså ingen onödig vila. Framåt kvällen kändes det som om armarna var så långa att de nådde ner till däck. Efter avslutat arbete fick sedan kockjungmannen laga kvällsmaten och sedan diska. Johannes fordrade att matbesticken skulle vara rena innan man fick känna sig fri för dagen. Upp igen på morgonen för att laga till frukosten innan lastningen påbörjades och det var samma procedur ända till dess att lasten var inne, vilket tog ca tre dagar. Därefter skulle däckslasten surras så att fartyget vid avgång skulle vara i sjövärdigt skick.

Allt var nu klart för avgång från Növa. Arbetarna som hade hyrts in från land hade redan lämnat fartyget och vi skulle till att lätta ankar när någon hörde ljudet av rinnande vatten. Vi förstod att det sipprade in någonstans i den förliga delen men det var omöjligt att lokalisera läckan med full last ombord. För att komma ner i lastrummet måste en del av den förliga däckslasten lossas, likaså delar av rumslasten. Nu blev det dags att bemanna länsumpen och det visade sig att pumpen höll jämna steg med det inträngande vattnet. Efter det att vi kom ner i rummet kunde läckan lokaliseras till babordssidan förut där drevet hade lossnat i näten mellan två plankor i bordläggningen. Nu tog tätningen av läckan vid, men eftersom den låg under vattenlinjen, var de enda medel som stod till buds sågspån eller myrstack (mörrla). Att täta en läcka med myrstack var ett gammalt

knep. Vi försökte först med sågspån men det hjälpte inte för läckan var för stor. Nu fanns det bara en sak att göra: ro iland och leta rätt på en myrstack. Säckar fylldes med allt det som fanns i en myrstack, så tillbaka till fartyget. Man fäste nu en pyts (hink) på en båtshake försedd med ett långt skaft. Pytsen fylldes med myrstack och med öppningen vänd mot fartygssidan fördes den ner i vattnet till läckaget. När pytsen flera gånger fördes över läckan sögs en del av myrstacken in i näten och tätade läckan provisoriskt.

Resan till Reval kunde nu börja efter det att den lossade lasten ånyo hade lastats och fullföljdes utan några störningar. Länsumpen användes ganska flitigt, inte bara denna resa utan ävenledes under de nästkommande nio resorna. Vi brukade skoja att fartyget höll besättningen med en fri päls, och pälsen den var länsumpen. Vi anlände till Lennusadam den 3 maj och efter lossningen kunde även läckan åtgärdas permanent. Timret lossades med landkranar varför lossningen inte var så arbetsam som lastningen.

Fartyget gjorde fem resor med timmer och pappersved från Növa och Keibu och rutinen var densamma hela tiden. Ganska hårt arbete med lastningen och långa arbetsdagar. Under sjöresorna relativt lindrigt, allt beroende på vind och väder. Man måste i detta sammanhang komma ihåg att fartyget överlag var mycket tungarbetat, såväl vid avgångarna när seglen skulle sättas som vid ankomsten när de skulle tas ner. Var det ävenledes kraftig vind och regn, då fick man slita hund.

Dessa fem resor var slutförda den 23 juni och då hade också en förändring av besättningen skett. Min morbror Alexander Dyrberg hade mönstrat av och en estnisktalande pojke vid namn Rickard Hamm från Keibu mönstrat på. Efter avslutad lossning i

Reval den 23 juni fortsatte fartyget till Öngu på Dagös västsida för att lasta 281 kubikmeter bräder och pappersved. Jag minns att det var ganska landgrunt och att vi fick ankra långt ut, varför sträckan för bogsering av lasten var lång. Detta gav tillfälle till lite vila medan man väntade på nästa släp. Vi var ävenledes iland för att fylla på färskvattenförrådet och att inhandla vissa förnödenheter i butiken. Bröd fanns dock inte där utan man visade oss till en bondgård. När bondmoran skulle väga brödet drog hon upp kjolen, lossade strumpebandet och knöt det runt limpan och klarade vägandet galant. "Goda råd är dyra".

Efter avslutad lastning avseglade vi till Reval dit vi anlände den 13 juli. Sedan blev det lastning av virke i Pidula på Ösel samt två resor till Pärnau för lastning av björktimmer till Reval. Timret hade avverkats under vintern och flottats längs Pärnaufloren till uppsamlingsplatsen under våren. Det fick ligga i vattnet hela tiden tills utlastningen började någon gång i augusti månad. Lastningen av stockarna var ett tungt arbete, likaså riskfyllt för man kunde lätt halka på stockarna. Detta gällde även under sjöresan för vi hade däckslast och det kunde vara bekymmersamt att ta sig från den ena skansen till den andra under dåligt väder. Maten skulle bäras från kabyssen till den aktra skansen och det var inte så lätt alla gånger att balansera på däckslasten.

Efter det att den andra resan till Pärnau hade avslutats i Reval den 18 september anträdde den sista resan med destination Sörve på Ösel för att lasta props och ved. Veden hade sågats i längder på 28 tum och en del bitar var tunga som blyklumpar. Minnena från denna besvärliga resa, som hade kunnat sluta med en katastrof, har etsat sig fast i minnet. Dock slutade den lyckligt. Efter en mycket be-

svärlig lastning och dåligt väder lyckades vi slutligen segla därifrån. Vinden var ogynnsam och däckslasten ganska hög. Resan till Reval skulle gå längs nordvästkusten av Ösel, förbi Vilsand och Harilaid, sedan Ristna och därefter Tahkuna på Dagös nordspets. Vi hade passerat Vilsand och låg på kryss men på grund av den hårda motvinden och den grova sjön fanns ingen möjlighet att fortsätta. Vatten hade också trängt in i lastrummet så att en man hela tiden fick stå vid länsumpen. Johannes beslöt att vi skulle vända och försöka att ta oss in till Kihelkonna för att undersöka var vattnet kom in. Vi konstaterade efter ankomsten dit att fartyget inte var läck, vattnet hade trängt in genom en lastlucka. Vädrret blev så småningom bättre och vi kunde fortsätta resan till Reval dit vi anlände den 21 oktober.

Efter avslutad lossning bogserades fartyget till Kildockan för uppläggning och hela besättningen avmönstrades den 30 oktober. Tjänstgöringstiden uppgick till 6 månader och 13 dagar. Lönen var 40 kronor i månaden exklusive mat och jag hade tjänat totalt 265,08 kronor. När förskott samt utgifter för maten hade dragits av fick jag i kontanter vid avmönstringen 150,00 kronor. Det var inte mycket för allt slit ombord men tiden var mycket lärorik och gav också många minnen och upplevelser för en ung pojke och jag skulle inte velat ha detta ojärt.

Till sist några uppgifter beträffande kostnaderna för den arbetskraft som man hyrde in i samband med lastningen. För bogseringen av lasten till utsidan av fartyget inklusive landarbetet betalade man 65 cent per kubikmeter och för arbetet ombord 35 cent per timme. Dessa priser gällde för samtliga lastplatser.

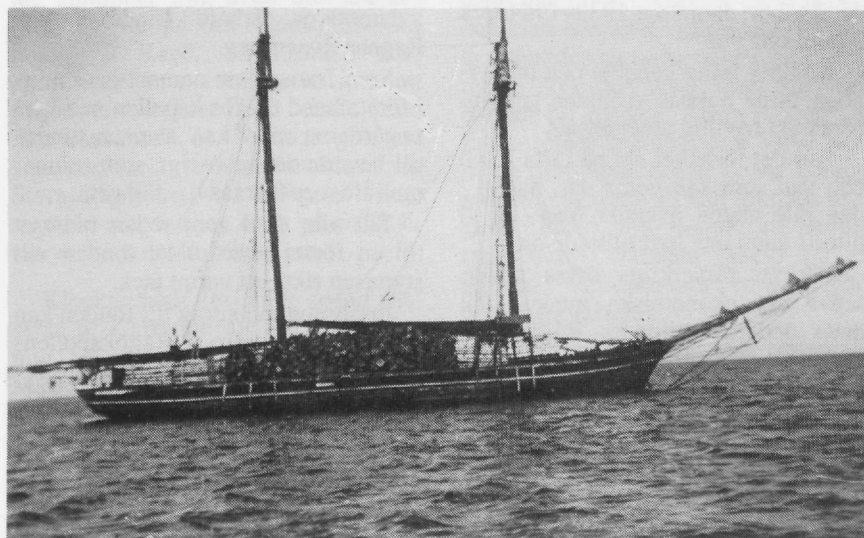
Här följer så den slutliga seglationsredovisningen:

INKOMSTER	4 748:12 kronor
UTGIFTER	
Löner + förnödenheter	2 385:65 "
Utgifter för lastning och lossning, hamn-avgälder bogserbåtar etc	1 212:86 "
	<hr/>
	3 598:51 "
VINST	1 149:61 "

Vinstsumman fördelades lika mellan de fem delägarna, alltså 229:92 kronor per andel.

En stilla undran: Vad hände med "Ingeborg" efter den 30 oktober och med de övriga segelskutor, som nationaliserades 1940 och efter krigsutbrottet 1941? Finns det några handlingar i de estniska arkiven som kan sprida ljus över deras öden?

I väntan på avgång efter avslutad lastning i Keibu.

Jörgen Hedman

årets kulturstipendiat

(Hon tillhörde släkten Krämer/von Krämer.) Han är gift med en finlandssvenska från Grankulla och har fyra döttrar.

Efter studentexamen i Huddinge gymnasium följde universitetsstudier vid Stockholms universitet i svenska, religionskunskap och ekonomisk historia/historia. Lärarexamen avlade Jörgen Hedman vid lärarhögskolan i Stockholm. Parallellt med sitt förvärvsarbete som adjunkt i Tumba gymnasium bedriver han doktorandstudier i historia.

Jörgen Hedman är trots sin ungdom redan en veteran inom den estlandssvenska forskningen. Med en enastående iver och grundlighet har han kartlagt så gott som samtliga estlandssvenska bosättningsområden ur historiska, kulturella och även ur genealogiska aspekter. Ett speciellt intresse har han ägnat dagösvenskarnas/gammalsvenskbybornas historia. Det är just dessa studier som ska ingå i hans doktorsavhandling. Intresset för dagösvenskarna har fört honom till Dagö vid upprepade tillfällen men också till Gammalsvenskby i Ukraina.

Jörgen Hedman har sparat upp och samlat kallmaterial ej endast för sin egen forskning utan också med tanke på den enskilde estlandssvensken och SOV:s samlingar. Med hjälp av detta material har många estlandssvenskar

kunnat bedriva släkt-, gårds- och byforskning. Han har med beundransvärt tålamod anordnat kurser, hållit föredrag och gett individuell handledning åt dem som söker sina rötter.

Resultaten av sin forskning om estlandssvenskarna/gammalsvenskbyborna har Jörgen Hedman redovisat i böcker, tidskrifter – f.a. i Kustbon – och i muntliga anföranden, bl.a. i radio. Han är sedan många år aktiv i Riksföreningen Sverigekontakts Estlandsutskott, i SOV och i Svenskbyföreningen. Genom sina breda kunskaper inom det estlandssvenska området och sin beredvillighet att dela med sig av sitt kunnande har han vunnit respekt och tillgivenhet.

Vi tackar Jörgen Hedman för hans gedigna insatser för bevarandet av det estlandssvenska kulturarvet, önskar honom framgång i hans fortsatta forskning rörande vår folkstams öden och lyckönskar honom till den erhållna utmärkelsen.

Vid stipendieövelämmandet på hembygdsdagen i augusti kommer vår nye kulturstipendiat att tala över ämnet "Uppkomsten av herrgårdar i de estlandssvenska bygderna."

Elmar Nyman

1992 års estlandssvenska kulturstipendium på 7000 kronor har tilldelats gymnasieläraren Jörgen Hedman, Tullinge. Enligt de riktlinjer som antagits av de tre samarbetande organisationerna SOV, Estlandsutskottet och Hans och Lydia Pöhls minnesfond ska kulturstipendiet utgöra "ett offentligt erkännande åt person som genom forskning eller på annat sätt väsentligen bidragit till att öka våra kunskaper" om bl.a. estlandssvenskarnas historia.

Jörgen Hedmans insatser på det estlandssvenska området följer helt dessa riktlinjer. I motiveringen till stipendiet framhålls bl.a. att han "med osparad möda sparat upp nytt kallmaterial relevant för forskningen om estlandssvenskarnas – inklusive gammalsvenskbybornas – förflutna" och att han "på ett inspirerande sätt i skrift och muntliga anföranden delat med sig av sitt vetande, varigenom ett stort antal estlandssvenskar bibringats ökade kunskaper om folkstammens historia."

Jörgen Hedman är född 1956 av finlandssvenska föräldrar. På mors sida har han balttyskt påbrå.

Information om Rågökapellens minnesfond

Efter besöket på Stora Rågö sommaren 1991, det första sedan avflyttningen, väcktes tanken att bevara öns kyrkoruin för framtiden såsom ett bestående minnesmärke över våra förfäder och deras kyrkliga liv därborta. Framför allt har Endel Enggrön med dottern Lena aktivt drivit tanken.

Murarna på Stora Rågö kapell är väl bevarade. Men de behöver förses med en upptill skyddande kant, som hindrar väta att tränga in. Likaså bör tornet och koret få ny takhuv, såsom framgår av skiss nr 2 utformad av Endel Enggrön. Endel har också framlagt förslag på att i koret mura ett nytt altare av kalksten (skiss nr 1).

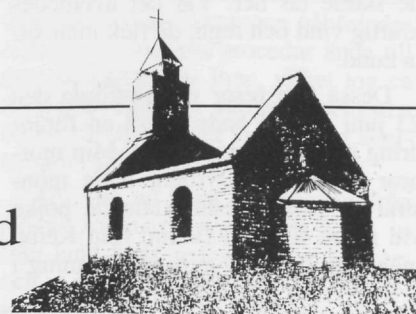
Dessutom finns det en idé om att förse ruinen med en minnestavla över

de rågöbor, som åren 1939–1944 fick lämna sina öar.

Röjning kring kapellet och på kyrkogårdarna hoppas vi kunna genomföra med frivillig arbetsinsats.

Hur det förhåller sig på Lilla Rågö och vad som kan göras där, har vi i dag inte någon översikt över, då vi hittills ännu inte haft tillträde dit.

För att förverkliga dessa tankar krävs det ekonomiska medel. Till detta ändamål bildades Rågökapellens Minnesfond vid möte i Medborgarhuset Fyren, Kärrtorp, Stockholm den 3.2.1992. Fondens styrelse är vald för ett år i taget. Den utgörs för närvarande av Adele Svedberg, ordförande, Karin Ericsson, sekreterare, Arnold Lindgren, kassör samt

ledamöterna Erhard Lindman och Ragnar Rosenberg.

Som framgår av namnet är fonden i första hand till för kapellen och kyrkogårdarna men kan även användas till bevarandet av övrigt, som minner om råfösvenskarnas liv därborta.

Till alla dem som redan bidragit till en första grundplåt i fonden vill styrelsen rikta ett varmt tack.

Insättning av bidrag till fonden kan ske på postgiro, Rågökapellens Minnesfond, postgiro nr. 28 98 18-7.

Den som önskar kan avsätta sitt bidrag speciellt för Stora eller Lilla Rågö. Detta skall i så fall särskilt anges på inbetalningsblanketten.

STYRELSEN

RESA ÖVER KÄNDA VATTEN TILL KÄNDA ORTER

Rapport från SESK:s årsmöte i Hapsal 29 mars 1992

Samfundet för Estlandssvensk Kultur höll sitt årsmöte i Hapsal den 29 mars 1992. Utsänd som representant för Svenska Odlingens Vänner (och Svenska Odlingens Nya Generation) var Herbert Stahl, medlem i SOV:s styrelse.

Båtresan över Östersjön och Finska viken var lugn, ingen sjögång att tala om, så jag steg tidigt upp på morgonen den 29 mars för att få se en skymt av Rågöarna. Men (!) jag hade glömt att vi just denna söndagsmorgon bytt till sommartid. Natten hade ännu inte släppt sitt grepp om mörkret. Men fyrarna från Estlands kust lyste upp natten och när jag såg Odensholm och Pakerort blinka kände jag blodet strömma extra snabbt i ådrorna. Minnen, tankar, om tiden som en gång var i min ungdom på Rågö kom för mig. Jag såg nu öarna höja sig mot horisonten. Underbart, som i en dröm, mindes jag åter de grusåsar, enbuskar och rönnar som växte på Albersäurns udde. I tankarna minns jag ännu namnen på uddar, vikar, ja allt som fanns på stranden; stenar, bjäri, hellena, bakdan. Norra delen av Stora Rågö, som nu syntes som en mörk rand i söder fick mig att vara därstädes närvarande. Minnen från den tid i mitt liv då vi vallade fåren, sprang barfota på grusåsarna, kastade flundra på vattnet med flata stenar, gjorde vass- och barkbåtar med små papperssegel dök upp i mitt inre. Livet lekte för mig fram till femtonårsåldern då det ännu rådde frihet i Estland. Det var ett rikt liv av upplevelser, som etsat sig fast i minnet, och jag påminner mig även den artrikedomen av växter och blommor, som fanns på Rågö. Smultronen, som blommade hela sommaren, inte att förglömma. Ju mer fåren betade desto mer blommade de. Vi hade gott om smultron hela sommaren. Visst var Stora Rågö en pärla i Finska viken med sin rikedom av örter på en så liten yta som det är frågan om.

Klockan hade för länge sedan passerat 6. Darrande av kyla drog jag mig in och väntade på frukosten. Måste komma snabbt av båten, på grund av övergången till sommartid var Nord Estonia 20 minuter förse- nad. Utanför tullen möttes jag av fru Öie Sarv, som skulle samma väg. I bussen var plats reserverad för mig.

Färden bar nu iväg till Hapsal. Bussen var fullsatt av medlemmar i SESK.

Estland var sig inte likt denna morgon. Natten mot lördagen hade vintern återvänt. En decimeter nysnö låg kvar på marken. Vägarna var blöta. Men förmiddagen påminde om en vårdag när allt går mot ljusare tider och det passade så bra med mitt ärendet hit. Estlands folk lider efter 50 års tyranneri, under vilket de slet som trälar, men hoppet att nu bli fria från oket som tyngde deras axlar är mycket påtagligt. Vi håller ut svarade alla enhälligt när jag bekymrat frågade dem hur de hade det.

När de övriga deltagarna på stämman upptäckte att jag behärskade estniskan, förstod och kunde svara, blev jag omsvärmad och omfamnad av bekanta, som jag inte har träffat på över 50 år.

Allt denna morgon var förskjutet. Bussarna kom en halvtimme för sent till Hapsal. Mötet, som var utlyst till kl 11, började nu 11.40 med välkomsthälsning av mötets ordförande. Han hälsade alla först på svenska, men övergick sedan till estniska. Skolan där vi var hade högt till tak, mikrofoner saknades och långt över hundratalet medlemmar hade infunnit sig så det blev svårt att höra allt som framfördes i olika anföranden. Först på golvet var Ain Sarv, som föredrog årsberättelsen på den begränsade tiden av 20 minuter. Sedan kom revisionsberättelse med åtskilligt med siffror i minst en kvart. Så kom vi fram till val av ordförande. Ain Sarv avgick på grund av hälsoskäl. I förväg hade man gjort i ordning en stor låda och klätt den med vitt papper. På detta noterades namnförslagen till ordförande. Ain Sarv stod först, men han bad att bli struken. Nästa förslag var Ervin-Johan Sedman samt Viive Kari och mötets ordförande Toivo Tomingas, som svarade att han saknade program. Mötet tog beslut om hemlig omröstning. Namnen skrevs på en röstsedel och samlades i en låda. Därefter togs kafferast.

Under kafferasten, som varade 20 minuter, räknades rösterna och E-J Sedman vann med 89 röster. Viive Kari kom på andra plats.

Här kommer ett försök att återge Sedmans programförklaring så gott jag nu kunde uppfatta det under rå-

dande omständigheter. Temat i hans tal var "Vårt kulturarv är en dyrbar skatt, som vi måste värna om med den största omsorg." Ain Sarv höll ett tacktal till SESK:s medlemmar. Han hoppades att kulturföreningarnas goda samarbete måtte fortsätta och utvidgas. En ungdomsförening motsvarande SONG skall bildas. Äldstes byalag och bygdeföreningar skall samverka för att tillvarata hembygdstraditioner t ex genom att vidarebefordra kunskapen i bokform och enklare skrifter. Varje berättelse är unik, hur enkelt den än tar sig i uttryck, och värd att bevara.

Detta är min uppfattning och minnesbild av talarnas önskemål. Av flera små åar blir en stor bäck, där de strålar samman. Likadant kan detta utvecklas i kulturföreningarna. Det gäller att vaksamt snappa upp, lyssna, notera och bevara. Detta är allas vår uppgift för kulturens bevarande och framtidens historieskrivning. Även minnesbilder, berättelser och sägner, som gått i arv från generation till generation, bör tecknas ner så att vi kan spåra utvecklingen genom århundradena.

Här kan vi få vetskap om mot- och framgångar, om det slit våra förfäder ägnade sig åt för sin utveckling och framtid. Under ok, som trälar, bröt de sten för att få en åkerlapp att plöja. Detta har nu raserats, skövlats och plundrats. Det mesta av ohyggligheter mot våra förfäder har begåtts. Något vi i vår fantasi inte kunde drömma om, men som nu med facit i hand blivit verklighet. Nu krävs stora insatser och uppoffringar av oss åttlingar för att återställa och återskapa det som en gång var vår hembygd. Kyrkor, kapell och gravgårdar skall återställas så långt detta är möjligt. Vi har alla svårt att förstå varför allt detta hände just oss. Men, så blir det när två träter och gör allt för att lura varandra. Så skedde under 40-talet och resultatet ser vi nu på våra fädernehem. En gång blomstrande med lek och gamman, men nu vildväxta buskar, skövlade murar och hus. På många ställen finns inte ens tillstymmelse till murar eller husrester. Många av oss har blivit berövade det som var vårt barndoms- hem.

Herbert Stahl,

Stora Rågö skrev och berättade.

EN NAMNFRÅGA

Den estländske historikern Paul Johansen – produktiv åren 1923–1951 – erhöjll 1951 tillfälle att i Vitterhets, historie och antikvitets akademiens handlingar publicera sitt arbete "Nordische Mission, Revals Gründung und die Schweden Siedlung in Estland".

På sidan 274 i boken uppger han sig, dock utan att ange källorna, ha påträffat följande namn på mina förfäders hemvist under en mångfald generationer.

"Name: 1359 Wormes (?); 1391, 1546, 1567 Wormse, 1536 Wormse; 1449 Wormezoe, 1482, 1526 Wormese, 1538 Wormesehe, ca. 1540 Wormbseh, 1539 Wermesehe; 1538 Wormszoe, 1564 Wörmesehe; 1562 Wormbs usw. 1562 russ. Bop3Ma. 1565 sw. Orms öden." – (Det ryska ordet med ryska bokstäver lyder på svenska Vormsma, med tonande s).

I en äldre rysk encyklopedis trettonde band (tryckt 1892) finns en arti-

kel om ön. Artikeln har signaturen K.V. (med ryska bokstäver K.B.). Enligt förteckningen över medarbetare användes denna signatur av K.A. Verner eller, sannolikt, Karl Adolf Verner.

Denne var en dansk språkvetenskapsman (1846–1896), som 1875 lade fram en avhandling med titeln "Eine Ausnahme der ersten Lautverschiebung". 1876–82 var han bibliotekarie i Halle i Tyskland. Han var sedan docent resp. e.o. professor i slaviska språk i Köpenhamn.

I den ryska artikeln anges öns namn vara "Vorms" eller "Vorms-ä" (den sista bokstaven är ä, inte ö). Namnet på estniska säges vara "Vormsisaar" och på svenska "Ormsö". (Det sistnämnda påståendet kan inte ha gällt estlandssvenskan).

Jag kan glädja mig åt att äga några årgångar av den tidigare "Kustbon", den som utgavs av Svenska folkförbundet med N. Blees och A. Stahl som redaktörer växelvis. När jag bläddrar i 1933 års årgång, den senaste i min ägo, påträffar jag Vormsö och Wormsö. Vormsö använder Gideon Danell i sin uppsats om estlandssvenskarna i boken "Det nya Estland" (Stockholm

1928). Dock använder han 1922 benämningen Ormsö, då han i Svensk tidskrift, häftet 7, skrev om svenskt bildningsarbete i Estland och då han samma år i Rig, häftet 1–2, skrev om svenskarna i Estland. Tydligt hade han 1928 kommit på bättre tankar beträffande namnskicket. En skrift om Vormsö kyrka utgavs av Sten Karling i Hapsal 1937. Namnet Wormsö förekommer i Curt Munthes bok "Estland och Lettland" (Stockholm 1938), i Sven Wickbergs "Estland. Intryck och studier" (Uppsala 1930) och i Aron Valentins "Svensk-Estlands apartal" (Stockholm 1938).

Däremot använde Per Söderbäck namnet Ormsö i sin bok "Estlands svenskbygd" (Stockholm 1939). Kan-ske han, utan att jag känner till det, har bevisat, att namnen Wormsö och Vormsö felaktigt brukats i gott och väl 600 år? Eller på vilken vetenskaplig grund brukas i den nuvarande "Kustbon" konsekvent namnet Ormsö? Detta vore intressant att få kännedom om. Men för mig, mina barn, barnbarn och barnbarnsbarn kommer den ö, från vilken min farfarsfar "entlaufte" till Stockholm att alltid vara Vormsö – eller på estniska Vormsi.

Svante Jakobsson

NARGÖBOR OCH ALLA INTRESSERADE

Välkomna till Kungsängens
Hembygdsgård söndagen
den 6 september 1992 kl
11–15.

Vi kommer att visa
hur vi levde förr på Nargö.

Tillfälle ges att se hur
fisknät lagas och binds.

Fritt inträde
för gammal som ung.

Kungsängens Hembygdsgård ligger vid Kungsängens kyrka. Ni som kommer med bil, kör av E18 mot Kungsängen. Pendeltåg går från Stockholms C mot Kungsängen 8 min före varje hel- och halvtimme. Från stationen går buss 555 till hållplats vid kyrkan.

NARGÖGRUPPEN OCH SONG – SVENSKA ÖDLINGENS NYA GENERATION

ESTNISKA ORGANISATIONER I SVERIGE

Den 29 mars 1992 höll representanter från 82 estniska organisationer i Sverige en kongress i Riksdagshusets gamla första kammars plenisal.

SOV representerades av ordföranden Sven Salin med undertecknad som "bisittare".

Man diskuterade organisationernas nya arbetsformer i den ändrade politiska situationen då Estland nu blivit självständigt. Bl.a, behandlade man frågan om VII ESTO 96. Årets ESTO 92 äger rum i New York under tiden 4–11 juli.

Man enades om att ESTO 96 bör ordnas i Stockholm sommaren 1996 med en världsomfattande sammankomst liksom fallet var i juli 1980, dock med avsikt att ge det fria Estlands befolkning tillfälle att besöka Stockholm.

Eventuellt blir det FESTIVAL-festligheter i mindre skala år 1994 i Göteborg. Sådana estniska kulturdagar har tidigare ordnats i Sverige. 1983 i Göteborg, 1986 i Malmö-Lund och 1990 i Uppsala. Två förberedande kommittéer tillsattes.

Ambassadör Ove Heyman från svenska UD besökte kongressen och höll ett mycket långt och intressant föredrag och svarade på frågor.

Hugo Mickelin

Här sitor Bibor Maja – hån te hegor opa bänken – å hånars ingre sistor Ellen, hån som blai så hählet mack-bite. Mittmilla se häva sistrana än ongan såldat, grannpäjken Elmar Nyman, som ha fåe stadslov (permission hajtor e e Sväre) främ kasarmen opa Nihove utafäre Håsol. Bilde to än anan såldat, Anders Stenholm främ Årmse, opa Stor Promenaden e Håsol än fagran somarda e jule 1937.

Noat somarminne fråm Bersbe

Änt mo tär no våra ingan fläck opa hitt jordklote, som är så fagror e minne som tär man väkst opp som bån. Opa våre, tå sole åndast opa jorde, tå stauv än varman ångar opp å kled natur-ten te bru.

Än fagran märe, tå svalona suto opa telefonstråa å vipa mä stätn sa pappa: "Da sko ve gå opa ängevallsrajs." Nå, häm had sja noa mot he. Håla var e som braid ut se färe aona tå ve komd ner te Dero? Stor fälter mä ängeblomar, rotaklockar, oxläggjar, kudojörer, å mike, mike mair. He var bara skada te gå haim.

Doa gingo. Tå tufolsäte var gålet å dingekertalka gjord, var dor än lihlan millati. Tå lai man gräva om blompalla å gå te Hove ätt kålplantar, som mamma mä koilde satt e Kålgården. He blai haila tunn surkål mä heste.

Å som man änt vist hått tien for såss var e mittsomarsaftan. Tå ut-sprucke bärkjana å blomana vor intae, kakobre å bitingja å maira gutt var å ite, tå tenda pappa mä koilde än storan aild opa gjarda. Såss vildn än båna skuld ränn gärn raiken.

Än mittsomar som änt var som ingan anan. He var tå ja å får Händorsflickar skuld fora te Hålmen häils opa hläfte. Ja had fåe spilte nit kerjul tå pappa kam främ sjouraisa – färe ja var dufte te arbet, sa en. Hitt var e tretand åre. Man trarar had änt inga kerjuler. Såss lupu ve te Spitamb. Tär opa strände var Eskil Rydén å maira folk som skuld te Hålmen håld ben. Tå ve komd tit såss had e blest opp så mike än dä änt vild gå ut. He blai oppskjute te måren mittsomarsdaen. Ve bärja känk tärfräm.

Tå ve had kome än bita oppåt Spittambmoen, såss bärja ve håld råar. "Om ve nö gå hajm, såss vila ve änt laup åtor mä måren timblet", sa ve. "Ve krup nö unde ain gran, såss ära ve gista måren ver strände". Ga dommar som ve vor, såss blai tolemod. Tå ve lite had jalka opa, krupo ve tet hop å somna å. He är hån mittsomarsnåte tå ja lo opa blaotan musa, som e brukar diftas om.

Måren tå sole stauv tå fruso å skåka ve kanes mike. Man snart vor ve e Spittambien. Min sällskapsmänskjar to me mä te Andosgården, färe tär vor tär

hläft. Tåm had just målka kudona, såss fingo ve spinavarma målka å sme-robre. Live bärja åtor kånas gutt.

Elas gick hån rajsa gärn som a skuld gärna.

Somare vor mästand varmor å fagror. Småbreore, som änt vor ute arbetsjärke, tå vor sterst daen opa strände tå tå änt gingo vall. Flickana had änt lov te våra opa strände, ve had inga simabiksar!

Baket mittsomarn bärjast gista hätien. Tå fick man armar å bain sändorbite främ brämser å hårkrankar. He var gutt om e räft mä he. Mina lihlsistor blai så illanst mackbite än hån var te dai ute sjottand åre. Ve vor ute Hoitsländ, än tri-fjur ferst haimfräm. "Ja blai mackbite nö, å blodrupan kam ut", sa Ellen. Man hon so inga macka såss trod ve än a had stucke se opa ris. Baket halva stund sulna fotn å bajne opp än hån änt kund laup. "Raimond sätt fikst aiken färe", sa pappa, "å ker mä hån te Jakas Johannes. Hopas än en är haim. Han är jo kritordåftar, man han kan no giva noa mot ätt te mä."

Tåm skaina å. Å he var ain Guds lick, han var haim. Såss som han so huss e var, sa en: "Ja har ain grova sprut ätt aikja å kria. Hån gär no mike värk. Ja sior än tö änt ingeting kan saj. Om tö vill häva spruta kan tö nick nä hue, om tö änt vill såss skåka opa hue, man tå daior tö no." Han fick jä säte spruta ute baine.

Opa heimvegen tå Raimond kam te skolhuse, var Ellen Nyman tär ut. Hån kam å fråa: "Häm har tö opa vagon? Naj kära Gud, änt är tå hitt Ellen!" Bara anan måren baket kund hån mackbite bäre språk. Mamma våka hail nåte. Mä måren herd a: "Ja vill häva målka!" Ges å kudospruta had hälft. Ellen gick å halta no hail somarn, man tå heste kam tå soka hån te Rävöl åtor.

Såss var e krausnappas å moskokas. Tärätt nappa ve nitör som tärkast opa passana e rian. Tå sja ske(r)dana å triskjase var gålet, tå bärjast han sa ga fäte tufoltvåtien. Mä än säck, som man band färe se, lo man e tufulfuro-na mä picka e hegor hånde å kårgen opa vinstör sia. Ver Bibra var dor ain stora bänkare, man inga arbetsfålk just. Tär var haikorda fålk främ Rohlop å Bersbe som hälft åss, man eisket räft e tri- fjur vikor. Tå bärja fingona stå krokot.

Nö sior ja än ja ha tappa bårt me. He fär no våra nö mä hisa jutta. He var om somarn som ja skuld språk.

Maria Gunneström
(Bersbe Bibor Maja)

FÖLJ MED TILL BALTIKUM

Turistcenter International i Visby har sedan 1990 i samverkan med lokala turistföretag i Estland och Lettland arrangerat resor till Baltikum. Våra Baltiska samarbetspartners har svenska platschefer. Vi har tryckt en enkel folder som ni kan rekvirera från oss. Vidare så startas en reguljär färjelinje den 1/6 mellan Gotland och Ösel (två turer i veckan) samt ev. mellan Gotland och Lettland (en tur i veckan) alt. även denna tur till Estland.

Här nedan ges ett urval av våra resor.

TURENS NAMN	BESÖKSMÅL	PREL. DATUM I BALTIKUM
Hem Till Byn	Tallinn-Haapsalu - Ormsö - Dagö	26/6-3/7, 3-10/7, 26/7-2/8, 19-26/8
Populära Estlandsturen	Tallinn - Haapsalu - Dagö - Ösel - Pärnu - Otepää - Petseri - Tartu	25-31/7, 26/8-1/9
Tre Historiska Städer	Tallinn - Narva - S:t Petersburg	15-21/6, 10-15/7, 15-20/7, 9-14/8, 14-19/8
Västra Estland/Öarna	Tallinn - Haapsalu - Ormsö - Dagö - Ösel - Moon	10-17/6, 20-26/7, 2-9/8
Baltikum Special	Estland - Lettland - Litauen (inkl. huvudstäderna)	24/8-4/9, 4-16/9
Lettland. Jurmala	En vecka	Varje onsdag
Cykel och Campingturer	Dagö - Ösel - Ormsö samt Lettland	Hela sommaren
Temaresor		
Växtfärgning	Dagö	29/6-5/7
Drickor och Öl	Dagö	11/8-17/8
Ornitologupplevelser	Dagö	4-9/10, 9-14/10
Jaktresor	Estland (Dagö - Ösel - Ormsö) Lettland - Litauen - Ryssland	Under Jaktsäsongen 1/6-1/3 (även separat jaktbroschyr)
Eskaderseglingar	Estland - Lettland	Sommaren
Semester på egen hand		
Lägenhet/stuga	Ösel - Dagö - Ormsö	Sommaren
Lägenhet, Självhushåll	Tallinn	Året runt
Hotell	Hela baltikum	Året runt
Enbart resa	Hela baltikum	Året runt

INTRESSEANMÄLAN

Vänligen skicka ytterligare information om resor till baltikum.

Jag är mest intresserad av (ange turalt.): .....

Namn: .....

Adress: .....

Tel. Dagtid: ..... Tel. Kvällstid: .....

Insändes till TURISTCENTER INTERNATIONAL. Korsgatan 2, 621 57 Visby

Tel. 0498-27 90 95, Fax 0498-21 97 20

August Bergman Notiser angående rättssedvänjor under äldre tid i Rickul

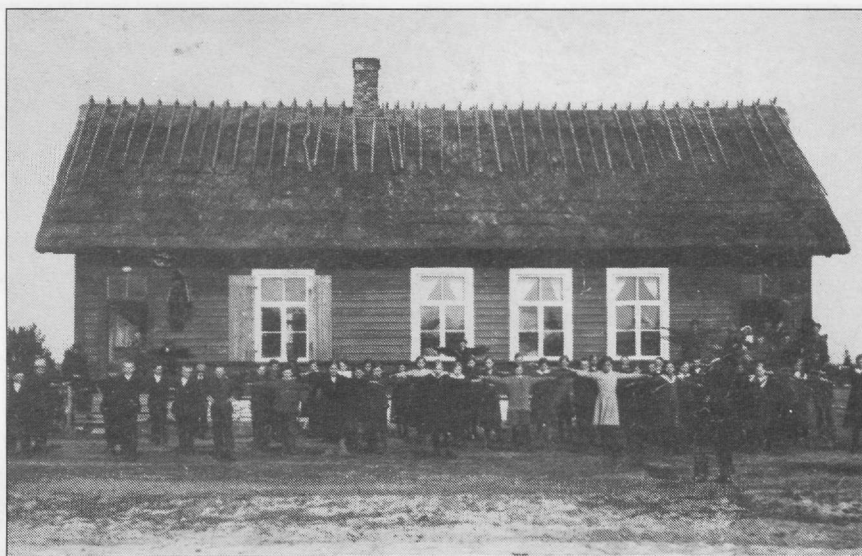
Framlidne folkskolläraren August Bergman från Klottorp tjänstgjorde ett antal år under 30- och 40-talen i Rosleps folkskola i Rickul. Nedanstående notiser rörande arvsedvänjor i Rickul (uppgifterna härrör från Roslep), överlämnade han till Dr Gerhard Hafström i februari 1942 i samband med den svenska regeringsdelegationens besök i Estlands svenskbygder. Notiserna återfann jag i framlidne professor Hafströms papper och tar mig nu friheten att publicera dem i Kustbon i förhoppning att de skall intressera f.a. rickulbor.

Elmar Nyman

Arvsedvänjor för sönerna

Aldsta sonen ärvde efter far hela gården med vad till den hörde, såväl båtar som annat. De andra sönerna, som fingo söka sig utkomst på egen hand, fingo ingenting från fars gård. Dock, egendomligt nog, om en son "gick te måg", dvs gifte sig med en gårdsägande flicka, torde han ha fått med sig från fädernegården en tjur och ett nät.

Undantag: Vi utgår ifrån, att alla söner i en gård hunnit gifta sig. Om den äldsta sonens hustru ej motsvarade fars förväntningar, fick pojken söka sig utkomst på annat håll; den närmast yngre trädde i stället. Hände nu

Elever och lärare utanför Rosleps folkskola i slutet av 1920-talet. Skolhuset uppfördes år 1900 och verksamheten började året därpå. 1928 fick Roslep en 6:e klass, den första i kommunen.

samma disharmoni, fick också han bege sig i väg. På detta sätt kunde försök göras ned till den yngsta. Blev det ej harmoni med de yngre heller, då fick den äldsta bli den, som far kom att bo tillsammans med. Men han kunde också, genom att ha provat med alla, taga hem den, med vilken de stämde bäst överens. Denne blev då arvtagare till gården.

Arvsedvänjor för döttrar

När en dotter blev gift, fick hon med sig från fädernegården en ko, två å tre får, spinnrock, en lie och en skära och ett nät. Denna egendom skulle tillställas henne under förloppet av bröllopsåret. Vidare fick hon som brudgåva från fädernegården en "brukann", trästänka med dubbla bottnar och mellan dessa ärter eller annat som "skalldra", när man lyfte kannan.

Fanns ingen son på fädernegården, fick den äldsta dottern arva i stil med vad som nämnts om arv beträffande sönerna. Hon fick då "tova måg opa se", taga sig en man.

Sedvänjor vid bröllop

Vid bröllop måste bruden skänka ett par strumpor, ett par flätade strumpeband och ett par vantar åt varje person i gården, dit hon kom samt till bröllopsfolket. Förfärdigandet av dessa klädesplagg sköttes av byns flickor på frivillighetens väg.

Bröllopet firades i tre dagar, först i brudens hem och sedan i brudgummens. Slutet på bröllopet var "plaggdansen". Då skulle "plagge" delas ut. Om någon bröllopsgäst lyckats gömma "plagge", måste bröllopet förlängas, tills man hittade det.

Vid vallande av boskap

Betesmarken var förr gemensam. När t.ex. åtta gårdars boskap drevs ut och hämtades hem från betesmarken, voro herdarna fördelade runt hjorden så: två före hjorden, två efter och två på varje sida. Dessa, som första dagen gingo före, gingo andra dagen på högra sidan, tredje dagen efter, fjärde dagen på vänstra sidan, femte dagen igen framför hjorden osv.

*Ännu vid tiden för det stora uppbrottet för 50 år sedan var brunnarna i svenskbygden ofta av denna enkla typ.
Foto Svenska Folkkultursarkivet, Helsingfors.*

SENSOMMAR I RICKUL

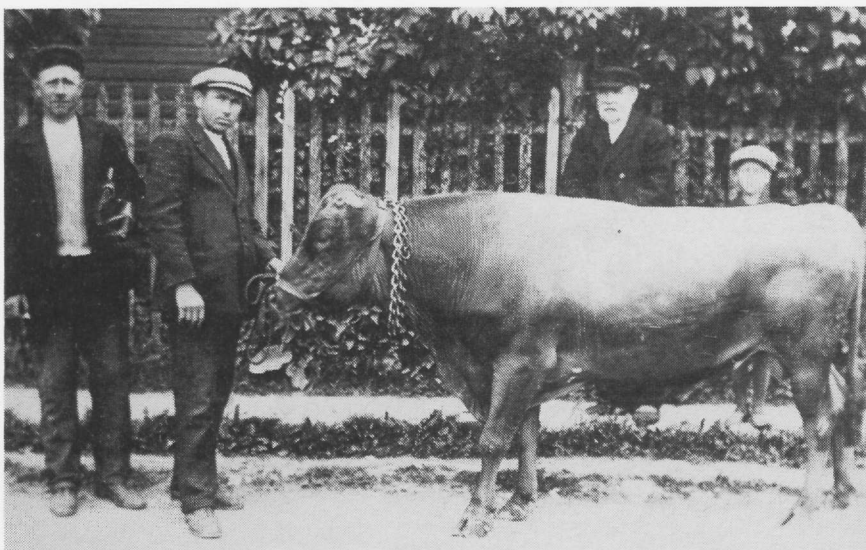
Än finns platser kvar v. 31-34 om Du vill semestra i Bergsby, Rickul.

Se annons i Kustbon nr 4/91 och 1/92.

Bokning hos Agnes C.

Tel: 08-720 75 01. Boka minst 3-4 veckor innan Du tänker resa.

Rickulresor, Bergsby AB

ORMSÖNYTT i tidningen "Lääne Elu"

Lehte Ilves, medarbetare i tidningen i Hapsal, har besökt Ormsö och beskriver förhållandena i tidningens marsnummer 1992.

Pråmförbindelsen

är ormsöbornas största bekymmer. Sedan januari har Ormsöpråmen legat i Loksa för reparation. Ett evigt bekymmer med ersättningspråmar från Dagö. Det värsta inträffar när posten skall befordras. När pråmen är i trafik, glöms postsäcken kvar på fastlandet. Detta innebär att försändelserna-brev/tidningar brukar komma i klump med en veckas försening.

Mejeriet

Föreståndarinnan Helju Semidor har synpunkter på livet. Den, som är bosatt här, skall vara nöjd. Den, som inte är tillfredsställd, får flytta. Men – endast två har gett sig iväg under denna vinter, några fler har flyttat hit.

Mejeriet tar emot mjölk och producerar grädde och smör. Ormsö-smöret är nog dyrt, men innehåller endast 16% vatten. På fastlandet innehåller smöret 25% vatten.

Till Ormsömejeriet levereras mjölken huvudsakligen från öns Jordbruksförening. Från byn Magnushov kommer mjölken med högsta kvalitet, – gott i fråga om renlighet och med innehåll av äggviteämnen. Mejeriet saluför smör även direkt till företag.

Under besöksveckan avgick en smörtransport till Pärnu (Pernau). Lantboden i Hapsal är köpare.

Kommunalförvaltningen

hade flera nyheter. Snart öppnas på ön "Samaria-boden". F.n. repareras "Rota-

lia-rummen". Utbyggnandet av butiken beräknas vara slutförd till april.

Även pågår reovering av kommunalförvaltningens rum. Utvändigt klart under juni månad.

Sviby hamns reparation och underhåll vill kommunen försöka få överlämnad till Tallinns affärshamn.

För kommunen kostar det för mycket att underhålla. Kommunförvaltningen har ont om medel. Förmögna företag saknas. Men de gamla boende kräver hjälp och stöd, inte minst för uppvärmning. Hittills har pensionerna utbetalats i rätt tid. Skollärarna ämnar ej strejka. De har inga problem för erhållande av lönen.

Jordbruksföreningen

ger arbete åt 50 människor.

"Verklighetsbild" apropå den goda mjölken på Ormsö. Tjuren hämtades, obekant varifrån men med båten till Sviby.

Från vänster på fotot: Hans Mickelin, Sviby Mickasa (4/9 1884-22/12 1964), Johan Appelblom, Sviby Petesa (1/6 1893-22/8 1987).

Hans Nyholm, Sviby Nismasa (13/9 1868-29/2 1952).

Den fjärde på fotot, är det Harald M. (6/6 1919)?

Vidstående foto från mitten av 1920-talet inlämnats till SOV-arkivet av Gertrud Jonell-Svedberg (25/3 1905) Sviby-Joansa.

Fårstallet såldes på sin tid till "Estofilm". Nu är "Nordic Star" på väg att bli stallets ägare. Vet ej, hur fåravel och dansgrupps verksamhet kommer att kombineras.

Danskurs

har för första gången startat på ön.

Kursledaren – Ann Johani – är fröken i skolans klass 1, som kom till Ormsö föregående höst som skollärare. Öbon – Reet Berggren – hade sagt att flickan från Mulgimaa (Fellin-Viljandi) dansade sig fram till Ormsö.

Sölvi Varblane

undervisar i svenska språket såväl vad gäller barnen i skolan som vuxna utanför skolan.

Liina Piirsalu

är skolans lärare i estniska ämnen.

Hugo Mickelin plockade fram bitarna ur Lehte Ilves marsreportage. Alla resenärer till Ormsö under kommande månader får komma med egna faktauppgifter och reseskildringar gärna till Hugo M.

Stiftelsen Aiboland

Svenska Odlingens Vänner tillsammans med Ormsö och Rickul-Nuckö Hembygdsföreningar har bildat Stiftelsen Aiboland. Även andra föreningar kan ansluta sig. Stiftelsen har till uppgift att förmedla finansiellt stöd till hembygdsföreningar och andra som vill driva utvecklingsprojekt i de tidigare svensksbygderna i Estland.

Som interimstyrelse fungerar Olle Lindström och Bertil Westerman från SOV, Einar Hamberg och Sture Koinberg från Rickul-Nuckö – och Lars Lindström och Elvine Smedberg från Ormsö hembygdsförening.

Olle Lindström

K A G – REVISION KB
 Artillerigatan 97 • 115 30 Stockholm
 TEL och FAX 08-664 63 45

- kontakter och sluthandläggning av äganderättsärenden i Estland
  - juridiska tjänster av alla slag i Estland och Sverige
  - revisionstjänster i Sverige. **SPECIALITÉ:** mindre företag
- George Alexander Kalmet Arvi Sikk*

**...och sällsynt att vara
 estlandssvensk!**

För endast 60:-/år erbjuder vi dig att träffa likasinnade. Du som tidigare inte intresserat dig nämnvärt för dina föräldrars ursprung och hembygd kan börja mjukt med att gå med i SONG. Nu finns helt andra möjligheter att söka sina rötter. På ömse sidor om Östersjön är intresset stort för informationsutbyte på alla nivåer. I vår medlemstidning skriver alla som vill dela med sig av sina nyvunna upptäckter. Tidningen kommer ut med 4 nummer per år. Styrelsen och tidningsgruppen fyller på med information som en medlemservice. Just nu söker vi estlandssvenskar som vill vara med och bilda en SONG-kör.

Bli medlem i SONG (förkortning för Svenska Odlingens Nya Generation) eller SOV (Svenska Odlingens Vänner), två föreningar med starka band. Din medlemsavgift är ett viktigt bidrag till att förverkliga alla projekt.

Hör av dig i första hand till Ulla Landman 08-82 00 30 (arb) eller 29 76 65, som har hand om medlemsrekryteringen. Till Lena Enggrön 0176-133 46 (hem), som är ansvarig för sång- och danssektionen eller Agneta Klitter 08-24 31 10 alt 644 83 37. Eller anmäl dig direkt genom att sätta in 60:- på SONGs pg 486 15 63-7 och skriv namn och adress och ev övriga önskemål på talongen.

Svenska Odlingens Nya Generation, SONG

**RICKUL/
 NUCKÖ
 Hembygdsförening**

Sedan den 7 mars i år finns ännu en hembygdsförening i verksamhet – Rickul/Nuckö Hembygdsförening.

Föreningen skall fungera som ett komplement till SOV, stödja utvecklingen i Noarootsi kommun och samtidigt ta tillvara det estlandssvenska kulturarvet i området.

Styrelsemedlemmar:

Ordf. *Einar Hamberg* Roslep, v ordf. *Rickard Gineman* Klottorp, Sekr. *Gurli Schönberg Fyhr* Spithamn, Kassör *Ingvar Schönberg* Enby, övriga *Sven Boman* Gambyn, *Lennart Strömqvist* Haversved, *Bertil Nyman* Gutanäs, repr. SOV *Linda Stahlman* Gutanäs, revisor *Algot Brun* Österby.

**Samman kallande
 i kommittéerna är:**

Bebyggelseärenden *Sture Koinberg* Roslep, kultur v ordf, information *Alrik Boman* Gambyn och övriga ärenden: *Fester Agnes Callenmark* Ölback.

Nya medlemmar är välkomna. Medlemskap är öppet för nuvarande och forna estlandssvenska Rickul/Nucköbor samt deras ättlingar. Varje medlem över 18 år har en röst. Stödmedlemskap är öppet för övriga intresserade samt juridisk person. Stödmedlem har yttranderätt men inte rösträtt.

Inledningsvis har föreningen mest arbetat med ägande- och bebyggelseärenden. Vid ett välbesökt möte den 16 maj gavs information och tillfälle till frågor. Inför mötet hade en enkät gjorts bland de Rickul/Nucköbor som begärt tillbaka mark för att undersöka hur man vill använda den åtelämnade marken. Bland dem som svarat (164 st) vill de flesta helst ha eget färdigbyggt hus för sommarvistelse på det gamla gårdsområdet. Många kan tänka sig alternativ, t ex stugby. Man vill ha allemansrätt som i Sverige.

Vi återkommer direkt till våra medlemmar och stödmedlemmar med ytterligare information och kallelser till möten.

Än en gång: Bli medlem! Postgiro 55 68 81-1.

Per-Erik Fyhr

INFORMATIONSKOMMITTEN

NOTISER OM ESTLAND

Statsbesök

Estlands nye premiärminister – TIIT VÄHI – besökte Stockholm vid månadsskiftet mars/april 1992 som statsminister Carl Bildts gäst. Med anledning av statsbesöket gavs middag på Utrikesdepartementet för 110 inbjudna gäster.

Under Tiit Vähis besök undertecknades bl.a. ett frihandelsavtal mellan länderna. Dessutom invigde Vähi Estlands ambassad vid Storgatan 38 i Stockholm. Han besökte även Estniska Huset vid Wallingatan 32-34 och Estniska Skolan vid Svartmangatan 20-22 i Gamla stan. F.d. kommunikationsminister Tiit Vähi är född 30 jan. 1947.

Utrikesminister

Den 6 april 1992 utsågs Sverige-estniska finansmannen JAAN MANITSKI till Estlands nye utrikesminister. Han är född i Estland, i Könnu kommun inom länet Harrien den 7 mars 1942 och flydde med föräldrarna till Sverige hösten 1944. Manitski växte upp i Borås. Är gift med estländskan Urve, född Ernesaks. I äktenskapet har de fyra döttrar. Föregående utrikesministern – LENNART MERI – blev estnisk ambassadör i Finland och mottogs av president Mauno Koivisto i Helsingfors den 23 april 1992.

Vice utrikesminister

I april 1992 utnämnde estniska regeringen till vice utrikesminister TRIVIMI VELLISTE, född 1947 i Tartu (Dorpat).

Tidigare var han ordförande i Estniska Kulturminnesföreningen och föregående år blev han departementsråd i Utrikesministeriet. Han har varit mycket på resande fot. Senast var han i Sverige vid premiärminister Tiit Vähis besök.

Ny grundlag i Estland

Förberedelser för folkomröstning pågår.

En organisationskommitté och lokala valnämnder har tillsatts.

Val till det nya estniska parlamentet

En vallag mottogs av det nuvarande parlamentet, som är tillsatt under den sovjetiska tiden.

Utlandssester får inte rösträtt. Däremot har estniska medborgare, som inte är bosatta i Estland, rätt att ställa upp som kandidater i valet. Personer, som kandiderar till parlamentsledamöter, måste kunna så mycket estniska att de kan delta i arbetet genom att använda detta språk.

Rösträtt i Estland

Parlamentet från sovjettiden beslutade i april att icke ge rösträtt till utlands-esterna, som ovan sagts.

Regeringen med den nya premiärministern Tiit Vähi i spetsen har emellertid reagerat och gjort en framställan till parlamentet att ny prövning är erforderlig. Regeringen begär, att alla estniska medborgare – var de än är bosatta – i Estland eller utomlands – skall få rätt att rösta i kommande val: a) nya grundlagen och b) nya parlamentet.

Estniska utrikespass

Passformulären är tryckta i England. Omslag i blå färg med guldbokstäver "EESTI PASS" på framsidan. Men det sittande parlamentet är oense om "utrikespasset" även skall gälla som "inrikespass", det är en het fråga där-borta.

Estlands bokstavskod

Den internationella standardiseringskommissionen (Statistical Office of United Nations) har bestämt att de officiella förkortningarna för Estland skall vara **E E** eller **E S T**. Normalt skall den tvåstelliga förkortningen användas, som t.ex. redan sker framför de estniska postnumren.

Hugo Mickelin

EN UTSTÄLLNING

Ett urval av historiska och topografiska handskrifter och tryck om **svenskarna i Estland fram till 1944** har visats i Uppsala universitetsbibliotek Carolina under februari månad i år. Materialet ingick i en större utställning, som i december 1991 visades i Estniska Vetenskapsakademiens bibliotek i Tallinn.

Till utställningarna trycktes i Uppsala en tvåspråkig katalog, vars omslag prydes med Runö sockenbiblioteks exlibris. Katalogen innehåller förord av överbibliotekarierna Maive Dobkevich, Tallinn, resp. Thomas Tottie, Uppsala, samt en berättelse om estlands-svenskarnas historia av professor Helmut Piirimäe. Litteraturförteckningen upptar 84 nummer, och är i sig ett värdefullt kulturdokument.

Katalogen går att beställa så långt upplagan räcker hos Uppsala Universitetsbibliotek, Box 510, 751 20 Uppsala.

Thomas Lorentz

MEDDELANDE

Ormsö hembygdsförening (OHF) har bildats i Stockholm den 11.4.92. Ändamålet med OHF är att bevara och restaurera de rester som finns kvar på Ormsö sedan vi tvingades lämna Ormsö på 40-talets början.

Utöver restaurering och inventering så har merparten av vår tid gått åt att hjälpa till med ansökningarna för att återfå våra gamla gårdar.

Utöver en styrelse på 7 personer så har vi ett 40-tal byalagsrepresentanter som har den direkta kontakten med respektive bys f.d. invånare i Sverige. Hittills har vi 125 medlemmar i OHF, men vi hoppas att samtliga som återsökt sina gårdar eller eljest är intresserade ska komma med i föreningen. Vi behöver allt stöd vi kan få, årsavgiften för 92 är 100:- och för 93 150:-

Vårt postgiron är 635 13 76-6.

Efter sommarens inventeringsresa vecka 30 så träffas vi i Rågsveds Folkets Hus den 10-10-92 för information om dagsläget.

Styrelsen önskar alla en angenäm sommar.

Lars A. Lindström
(ORDFÖRANDE)

NÅGRA MINNESRADER

Johannes Mihkelson, "Den estniska arbetarrörelsens portalfigur" i exilen, var född i Pernau (Pärnu) den 29 januari 1907 och avled i Stockholm den 10 februari 1992.

I första hand några minnesrader i Kustbon då han i Sverige sedan 1948 var gift med dottern till vår "estlandssvenske hövding" Hans Pöhl Ingeborg Marianne (21/4 1909–17/10 1985).

Johannes Mihkelson var en mycket fackligt engagerad ombudsman i det fria Estland med nära kontakter både i den svenska och finska arbetarrörelsen. Bl.a. studerade han vid Brunnsvik och vid den Nordiska folkhögskolan i Genève.

Hans minnesbok "Vastu Tuult" (Mot Vinden) kom ut i Stockholm år 1985. Den andra delen "var på gång". Han stod bakom den lilla periodiska tidskriften "Side" _ Förbindelse "för estniska arbetarrörelsen och ungdom". Nr 1 i mars utvisar den 38-de påbörjade årgången.

Hugo Mickelin

Upprop

50 ÅR I SVERIGE

Det har snart gått 50 år sedan de flesta av oss estlandssvenskar fick bryta upp från vårt gamla hemland och anträda den farofyllda färden till Sverige – antingen i små motorbåtar eller i en större transportbåt. Tänk vad tiden går! Styrelsen i Svenska Odlingens Vänner har beslutat att vi skall fira minnet av uppbrottet från Estland och ankomsten till Sverige under 1994, även om några av oss kom hit tidigare. Vi vill göra hela 1994 till ett jubileumsår. Vi har så mycket att vara tacksamma för, vi som kunde komma till Sverige och skapa oss en ny tillvaro här. Men vi skall också uppmärksamma dem som av olika anledningar stannade kvar i Estland och vi skall minnas dem som förolyckades på vägen.

Vi har en hel del idéer till program för vårt jubileumsfirande: minnesut-

ställningar, minnesgudstjänster och kransnedläggningar på våra kyrkogårdar i Estland, hembygdsdag på Skansen, jubileumsnummer av Kustbon och andra publikationer m.m. Jag har också i några sammanhang berättat om min vision att återuppliva överfärden i form av segel- och småbåtsregatta från Estlands kust till Skeppsbron i Stockholm – men nu under fredliga och festliga former. Sedan skall vi tåga under sång och musik till Sergels torg och påminna svenskarna om vår existens. Kanske har Du som läser detta också en hel del idéer som Du gärna skulle vilja förverkliga under jubileumsåret. Hör i så fall av Dig till någon i styrelsen eller till SOV:s expedition. Vi återkommer senare med information om program och planering.

För att förverkliga allt detta behö-

ver vi pengar. Vi kommer under våra aktiviteter under 1992 och 1993 att ordna lotterier, ta upp kollekt och ordna insamlingar.

Har Du föremål som kan lottas ut vid våra hembygdsdagar hoppas jag att Du hör av Dig till SOV:s expedition.

Om Du inte kan delta i våra aktiviteter och på så sätt bidra till insamlingen för jubileumsfirandet, hoppas jag att Du i stället bidrar genom att sätta in pengar på SOV:s postgirokonto 35 13 11-6. Märk talongen "50-årsjubileet".

Låt oss alla medverka till att göra 1994 till ett minnesvärt år både i vår estlandssvenska historia och som en påminnelse om vår existens i Sverige.

Sven Salin

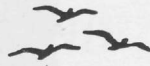
Min älskade Hustru

Melita Nilsson

född Westerberg
* 19 december 1913
† 6 februari 1992

HANS
Släkt och många vänner

*Allting bleknar, allting brister
livets röda tråd är skör
Den man håller av man mister
Den vi älskar mest den dör*

Min käre bror

Johan Berggren

* 17 april 1910
† 19 januari 1992

EDVARD
Släkt och vänner

*I minnet Du lever
Du finns alltid kvar
I minnet vi ser Dig
Precis som Du var*

Vår käre

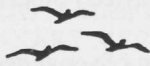
Johan Bäckman

* 19 april 1906

har i dag lämnat oss.
Årsta 16 april 1992

BIRGITTA
INGVAR o. KRISTINA
Charlotta
Gabriella
Släkt och vänner

*Vid vårvindars sus
Du somnade stilla
nu sjukdom och oro
ej mer gör Dig illa*

Vår älskade
Maka, Mamma, Svärmor,
Mormor, Farmor och Syster

Irene Pella

född Lindgren
den 23 december 1917 i Tallinn

har idag stilla insomnat
Stockholm 27 mars 1992

Djupt sörjd och saknad av

OSKAR
May-Britt, Ulla, Karl-Oskar
och Gun med familjer
Alide och Gottfrid
Släkt och vänner

*Skönt uti kvällsolens
drömmar jag står
Ser blott när solen går ner
Ensam jag vankar,
likt lärkan jag slår
toner som glädje blott ger*

Irene

Min Syster och
vår Moster

Hilda Klingberg

* 20 februari 1899

har i dag stilla insomnat.
Stockholm
den 30 december 1991

Ingeborg Luks
med barn och familjer

Vår älskade

Lovisa Åkerblad

född Lagman

* 7 dec. 1891 i Rickul

har stilla insomnat.

Stockholm 28 mars 1992
Barn, barnbarn och syskonbarn

*Du var en länk till
en värld som var.
En epok sedan länge förliden.*

Vår älskade

Maria Vidgren

* 9 mars 1904

har lämnat oss
i sorg och saknad.

Hägersten 6 jan. 1992

AGNETA
Signe och Ove
Peter och Marita
Thomas och Elisabeth
Släkt och vänner

*Tyst och stilla har Du somnat
öga slutit handen domnat
Du var trött behövde ro
Nu Du funnit vilans ro*

Vår kära

Julia Stahl

Född den 14/6 1902

Död den 15/2 1992

Syskonbarnen

*Du somnade stilla
När färden var slut
Från allt vad du lidit
Du nu vilar ut*

RÄTTELSE

av uppgift i föregående nummer:

Olinde Hallman, född den 14 maj 1932, Rickul

skall vara: Olinde Hallman-Eriksson född den 14 maj 1931, Rickul

Tyvänn kom inte de som fyllde 91 år under andra kvartalet 1992 med i Kustbon nr 1 1992. Vi beklagar detta och sätter in dem i detta nummer.

DÖDA

Irene Anny von zur Mühlen, född den 20 juni 1905 i Dorpat avled den 8 december 1991 i Stockholm

Cara Maria von zur Mühlen, född den 21 januari 1919 i Hapsal avled den 5 januari 1992 i Stockholm

Lovisa Dans, född Viberg den 9 november 1895 i Rickul avled den 21 januari 1992 i Stockholm

Maria Stenros, född Laur den 6 maj 1901 på Ormsö avled den 9 februari 1992 i Rimbo

Ingrid Löfstedt, född Nyman den 17 januari 1904 i Laitse avled den 17 februari 1992 i Stockholm

Anette Luks, född Treiberg den 29 januari 1903 i Rickul avled den 14 mars 1992 i Norrköping

Emil Johannes Ahlström, född den 24 februari 1929 på Ormsö avled den 17 mars 1992 i Stockholm

Hans Grönman, född den 4 oktober 1901 på Ormsö avled den 13 april 1992 i Stockholm

Gerda Luther, född Berg den 29 maj 1911 på Nargö avled den 1 maj 1992 i Norrtälje

Bemärkelsedagar 3:e kvartalet 1992

95 år

Kristof Österman, född den 16 juli 1897, Nuckö

94 år

Maria Ahlström, född Blomkvist den 29 juli 1898, Ormsö
Pauline Stenberg, född Blomberg den 15 augusti 1898, Rickul

93 år

Sofia Treiberg, född den 15 augusti 1899, Rickul
Gertrud Lindström, född Appelblom den 26 augusti 1899, Ormsö

92 år

Gertrud Lundkvist, född Bergström den 3 augusti 1900, Ormsö
Olga Blomberg, född Koinberg den 14 augusti 1900, Rickul
Hilda Looand-Vestersten, född Fabel den 3 september 1900, Reval
Johanna Aman, född den 22 september 1900, Nuckö

91 år

Johanna Maria Alberg, född Jaaksoo den 5 april 1901, Pernau
Maria Parbo, född Laving den 11 april 1901, Nuckö
Katarina Berström, född Förberg den 17 april 1901, Ormsö
Jakob Luks, född den 19 maj 1901, Rickul
Alide Pöhl, född Kriik den 19 juni 1901, Nuckö
Ingeborg Luks, född Stavas den 19 juni 1901, Odensholm
Johan Nyman, född den 7 juli 1901, Ormsö

90 år

Magdalena Malm, född Bergs den 3 augusti 1902, Runö
Ida Granberg, född Klippberg den 13 augusti 1902, Rickul
Amalie Viberg, född Engman den 20 augusti 1902, Rickul
Katarina Hamberg, född Söderlund den 23 augusti 1902, Ormsö
Lisette Westerholm, född Berggren den 28 augusti 1902, Rågöarna
Alexander Heideman, född den 12 september 1902, Rickul

85 år

Alide Vinter, född den 4 september 1907, Korkis
Mathilda Thomsson, född Stahl den 1 juli 1907, Rickul
Anders Grundsten, född den 13 augusti 1907, Ormsö

Agneta Nilsson, född Alberg den 27 augusti 1907, Ormsö
Maria Blomqvist, född Isberg den 29 augusti 1907, Rågöarna
Alide Heideman, född Åkerblad den 10 september 1907, Rickul

80 år

Katarina Westerberg, född Jonell den 1 maj 1912, Ormsö
Herbert Ruberg, född den 22 juni 1912, Reval
Johannes Magnusson, född den 11 juli 1912, Rickul
Edla Thomsson, född Brandt den 1 augusti 1912, Nuckö
Gertrud Kornblom, född den 27 augusti 1912, Ormsö
Maria Åkerlund, född Glad den 27 augusti 1912, Ormsö
Katarina Björk, född Lönnlund den 30 augusti 1912, Runö
Alfred Soosalu-Slet, född den 8 september 1912, Hapsal
Katarina Friberg, född Dahl den 11 september 1912, Ormsö
Maria Karlkvist, född Alkvist den 18 september 1912, Ormsö
Sigrid Ribohn, född Aman den 18 september 1912, Nuckö
Elmere Elisabeth Lillevars, född Rosen den 27 september 1912, Nargö
Rosine Stahl, född Åkerblad den 27 september 1912, Rickul

75 år

Helena Strandberg, född Haggarsson den 1 juli 1917, Runö
Leopold Seman, född den 2 juli 1917, Nuckö
Johan Fällman, född den 4 juli 1917, Ormsö
Aline Westerholm, född Österman den 5 juli 1917, Rickul
Karin Alexandra Tegelberg, född Luks den 14 juli 1917, Rickul
Amanda Brandt, född den 15 juli 1917, Nuckö
Hilda Hallman, född Lagman den 16 juli 1917, Rickul
Ellen Ingeborg Westerblom, född Strandberg den 19 juli 1917, Reval
Helena Berg, född Mentel den 21 juli 1917, Reval
Edvin Ahlberg, född den 24 juli 1917, Ormsö
Agnes Välja, född Kliss den 27 juli 1917, Nuckö
Ingeborg Opstad, född Thomsson den 28 juli 1917, Ruckul
Renate Maria Kariis, född Kogerman den 1 augusti 1917, Hapsal
Eugenie Marie Silberberg, född Palmcrona den 12 augusti 1917, Runö
Hermine Lindström, född den 24 augusti 1917, Vippal
Märta Maria Kaiu, född Ambrosen den 31 augusti 1917, Reval
Alfred Rant, född den 8 september

1917, Nuckö
Leida Maria Bertelson, född Pajusalu den 21 september 1917, Nargö

70 år

Johan Sträng, född den 1 juli 1922, Ormsö
Alfred Heyman, född den 13 juli 1922, Rågöarna
Elmar Hallman, född den 21 juli 1922, Nuckö
Alma Stahl, född Silk den 22 juli 1922, Dagö
Hilda Kristina Dominus, född Förberg den 23 juli 1922, Ormsö
Johannes Edvin Hammerman, född den 25 juli 1922, Ormsö
Maria Rosendal, född Appelblom den 1 augusti 1922, Ormsö
Heino Johannes Tammerman, född den 18 augusti 1922, Korkis
Katarina Arvidsson, född Lilja den 22 augusti 1922, Ormsö
Nils Harald Aman, född den 23 augusti 1922, Nuckö
Helmi Helene Granberg, född den 23 augusti 1922, Nuckö
Sylvia Aurelia Ekman, född den 21 augusti 1922, Rickul
Ingvar Vesterby, född den 4 september 1922, Rickul
Adolf Luks, född den 11 september 1922, Rickul
Ellen Dagmar Strandberg, född den 13 september 1922, Rickul
Berta Peedu, född Freiman den 17 september 1922, Nuckö
Maria Nee, född den 21 september 1922, Ormsö
Hilda Amberman, född Engbusk den 23 september 1922, Nuckö
Helmi Utterström, född Peedu den 23 september 1922, Nuckö
Maria Wilsson, född Ahlberg den 25 september 1922, Ormsö
Charlotte Yvonne Wien, född Gahlbäck den 28 september 1922, Reval
Lilly Grundsten, född den 30 september 1922, Ormsö

65 år

Gunnar Lilja, född den 2 juli 1927, Ormsö
Olev Orgla, född den 5 juli 1927, Nuckö
Birger Gottfrid Blomberg, född den 8 juli 1927, Rickul
Harald Grenfeldt, född den 11 juli 1927, Rickul
Alfred Joel Murman, född den 13 juli 1927, Ormsö
Axel Olof Nyblom, född den 15 juli 1927, Ormsö
Alfred Valter Laderman, född den 16 juli 1927, Ormsö
Ülo Joanurm, född den 25 juli 1927, Kolga

POSTTIDNING

Svenska Odlingens Vänner
Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm
ISSN 0345-6706

Leida Engman, född den 27 juli 1927, Nuckö
Hilda Pettersson, född Söderlund den 1 augusti 1927, Ormsö
Axel Edvin Svärd, född den 2 augusti 1927, Ormsö
Ester Ribohn, född den 3 augusti 1927, Nuckö
Felix Mäele, född den 4 augusti 1927, Korkis
Hilda Otilia Grundsten, född den 13 augusti 1927, Ormsö
Edmund Herman Dyrberg, född den 18 augusti 1927, Rickul
Emma Valborg Nordby, född Malm den 21 augusti 1927, Runö
Hjalmar Sedman, född den 24 augusti 1927, Nuckö
Flora Nilsson, född Freiman den 28 augusti 1927, Nuckö
Johannes Axel Thomsson, född den 31 augusti 1927, Ormsö
Inga Otilia Sandberg, född den 7 september 1927, Nuckö
Richard Erkas, född den 9 september 1927, Odensholm
Adolf Bernhard Peedu, född den 12 september 1927, Nuckö
Henrik Reinhold Blomberg, född den 15 september 1927, Rickul
Ingrid Ingeborg Hamnholm, född den 19 september 1927, Ormsö
Johannes Harald Vesterberg, född den 22 september 1927, Rickul
Gunnar Valdemar Bertholm, född den 27 september 1927, Rågöarna

60 år

Sven Henrik Bernhard Thomsson, född den 3 juli 1932, Ormsö
Eskil Vesterman, född den 3 juli 1932, Rickul
Johannes Gottfrid Kornblom, född den 4 juli 1932, Ormsö
Valfrid Luther, född den 6 juli 1932, Vippal
Lennart Granberg, född den 19 juli 1932, Nuckö
Agnes Brus, född den 19 juli 1932, Odensholm
Ingrid Ingeborg Ferna, född Laning den 27 juli 1932, Nuckö
Margot Dagmar Viksten, född den 29 juli 1932, Nuckö
Gunnel Ragnhild Magnusson, född den 31 juli 1932, Nuckö
Lilian Elfride Boman, född den 1 au-

gusti 1932, Rickul
Hilding Sjöman, född den 1 augusti 1932, Ormsö
Elvine Ingeborg Olsson, född Enkell den 2 augusti 1932, Ormsö
Hugo Söderholm, född den 10 augusti 1932, Nuckö
Klara Rosine Tui, född den 10 augusti 1932, Hapsal/Nuckö
Gunnar Algot Lundström, född den 12 augusti 1932, Ormsö
Selma Ester Wennerberg, född den 17 augusti 1932, Ormsö
Hilda Ingeborg Sjöman, född den 18 augusti 1932, Ormsö
Selma Mäele, född den 23 augusti 1932, Korkis
Svea Ingrid Grönstrand, född den 24 augusti 1932, Oru
Edvard Lundgren, född den 4 september 1932, Nuckö
Sten-Olof Treiberg, född den 5 september 1932, Rickul
Elsa Gunhild Hammerman, född den 6 september 1932, Ormsö
Hilda Karlström, född Svärd den 16 september 1932, Ormsö
Elsa Adele Alros, född den 22 september 1932, Ormsö
Elsa Elvira Fagerros, född den 27 september 1932, Ormsö
Gunnar Engman, född den 29 september 1932, Nuckö
Elmar Kell, född den 30 september 1932, Reval

50 år

Morgan Johansson, född den 12 februari 1942, Eggby
Gunnar Borrman, född den 7 juli 1942, Rickul
Allan Engman, född den 8 juli 1942, Nuckö
Signe Hedin, född Pelmas den 3 juli 1942, Reval
Nils Friberg, född den 11 juli 1942, Reval
Severt Nikolai Vesterholm, född den 21 juli 1942, Rickul
Sigrid Gun-Britt Bolöv, född Schönberg den 24 juli 1942, Bro
Matti Mattsson, född den 22 juli 1942, Hapsal/Reval
Ingrid Inez Nygård, född den 25 juli 1942, Rickul
Krista Åhman, född den 29 juli 1942, Rickul

Vivi Marianne Thomsson, född den 30 juli 1942, Rickul
Sylvia Leontine Stenberg, född den 30 juli 1942, Rickul
Kristian Enn Vaigur, född den 4 augusti 1942, Hapsal
Astrid Nyman, född den 12 augusti 1942, Nuckö
Lennart Axel Treiberg, född den 14 augusti 1942, Stockholm
Marietta Saarväli, född den 16 augusti 1942, Reval
Ilmar Dyrblom, född den 17 augusti 1942, Nuckö
Britta Ulla Benholm, född den 18 augusti 1942, Ingermanland/Estland
Lilian Marianne Klippberg, född den 20 augusti 1942, Rickul
Krispina-Donata Berg, född den 24 augusti 1942, Zakopane/Polen
Ivar Gräddman, född den 24 augusti 1942, Reval
Elsie Veibusk, född den 25 augusti 1942, Nuckö
Rune Anders Lundström, född den 26 augusti 1942, Stockholm
Margareta Inga-Mai Lindström, född den 27 augusti 1942, Ormsö
Evi Viksten, född den 28 augusti 1942, Nuckö
Asta Heldring, född den 5 september 1942, Rickul
Lea Kungla, född den 6 september 1942, Neve
Maj-Britt Brunberg, född den 4 september 1942, Stockholm
Maret Ribohn, född den 4 september 1942, Nuckö
Valdek Ribohn, född den 7 september 1942, Nuckö
Kiiva Pisarev, född den 11 september 1942, Reval
Inge Söderlund, född den 16 september 1942, Rickul
Sylvia Johanna Bertelson, född den 17 september 1942, Nargö/Reval
Heino Puu, född den 17 september 1942, Nuckö
Hugo Verner Steffensson, född den 20 september 1942, Runö
Ernst Bertil Rosenblad, född den 21 september 1942, Ormsö
Anne Maili Gering, född den 29 september 1942, Reval
Ulla Ene Herodes, född den 29 september 1942, Reval